

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET U ZAGREBU
ODSJEK ZA POVIJEST

Student: David Đukić

**PAD BERLINSKOG ZIDA I UJEDINJENJE NJEMAČKE U
HRVATSKOM NOVINSTVU**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Ivica Šute

Zagreb, lipanj 2015.

1. Uvod	3
2. Podjela Njemačke i Berlina	4
3. Izgradnja Berlinskog zida	7
4. SR Njemačka i DDR Njemačka nakon izgradnje Berlinskog zida	8
5. Propast europskog komunizma	11
6. Hrvatsko novinarstvo 1980-ih godina.....	13
7. Hrvatski mediji o političkom stanju u Njemačkoj neposredno prije rušenja Zida ..	17
8. Migracije njemačkog stanovništva s Istoka na Zapad	19
9. Erich Honecker – prvi čovjek SED-a i Njemačke Demokratske Republike	22
10. „Ples slobode na Berlinskome zidu“	25
11. Gospodarske i kulturne razlike Istočne i Zapadne Njemačke nakon otvaranja ...	31
12. Demonstracije u SR Njemačkoj i DDR-u prije ujedinjenja Njemačke.....	33
13. Ujedinjenje Njemačke.....	38
13.1. Njemački naponi za ujedinjenjem	39
13.2. Utjecaj europskih i svjetskih velesila na ujedinjenje Njemačke	43
13.3. Poljsko pitanje u sklopu ujedinjenja Njemačke	47
14. Erich Honecker nakon ujedinjenja Njemačke.....	50
15. Dodiri njemačkih država i Jugoslavije 1989. i 1990. godine	54
16. Zaključak	58
17. Izvori i literatura.....	61

1. Uvod

Ujedinjenje Njemačke 1990. godine, u historiografiji poznato i kao „ponovno“ ujedinjenje Njemačke, koje je donijelo novu dinamiku u europskoj ravnoteži sila nakon raspada SSSR-a, zasigurno predstavlja jednu od najvećih promjena na političkoj karti Europe i svijeta. Sam čin ujedinjenja, u Europi i svijetu, tijekom cijelog svog procesa izazivao je nepovjerenje i strah od ponovnog jačanja Njemačke. Unatoč tome, od završetka Drugog svjetskog rata prošlo je dovoljno vremena da taj proces ipak bude proveden i pozdravljen od strane svjetskih velesila toga vremena, ali i zemalja Istočne Europe koje su, učene povijesnim iskustvom, najviše strahovale od ponovnog uspostavljanja „jake“ Njemačke. Mark Mazower, cijenjeni britanski povjesničar, u djelu *Mračni kontinent*, iznosi mišljenje u kojem smatra da je komunizam (odnosno njegov slom u ovom razdoblju) omogućio ponovno ujedinjenje Njemačke, citirajući tadašnjeg Kohlovog¹ glavnog savjetnika za vanjsku politiku koji smatra da kada (ako) nestane ideološkog razilaženja između dvije Njemačke, više neće biti razloga za podjelu zemlje.²

O samom ujedinjenju Njemačke u hrvatskoj historiografiji nije napisano niti jedno sveobuhvatno djelo, no trebalo bi istaknuti nekoliko autora i djela koja se osvrću na spomenute povijesne prilike. Anne Sa'adah u svojem djelu *Germany's second chance* donosi dublju analizu političke situacije i povijesnog konteksta u kojemu se njemački narod našao uoči i tokom procesa ujedinjenja. Jerzy Holzer, poljski povjesničar, u djelu *Komunizam u Europi* analizira nastanak i razvoj komunizma u Europi, ali se osvrće i na njegovu propast te ta autorova analiza može doprinijeti ovome istraživanju. Timoty Garton Ash, britanski povjesničar, osobno je svjedočio propasti komunizma, održavajući prijateljske odnose s mnogim disidentima iz zemalja Istočnog bloka te provodeći vrijeme na ulicama Praga, Varšave, Budimpešte i Berlina u to vrijeme. U djelu *Mi građani: revolucije 1989.*, donosi svoja iskustva i viđenja situacije u tim zemljama. Djelo *Povijest Njemačke*, autora Ulfa Dirlmeiera, Andreasa Gestricha i drugih, donosi kvalitetan opis socijalne i političke slike njemačkih zemalja u drugoj polovici 20. stoljeća, međutim, ograničen opseg knjige ne dopušta potpun opis procesa ujedinjenja Njemačke. U hrvatskoj historiografiji spomenuta tema također je obrađivana u širem povijesnom kontekstu: raspad Istočnog bloka, propast

¹ Helmut Kohl – kancelar Savezne Republike Njemačke od 1982. godine, te njemački kancelar do 1998. godine

² Mazower, Mark. *Mračni kontinent*. Zagreb: Prometej, 2004., str. 368.

komunizma, kraj Hladnog rata i sl. U radu sam u manjoj mjeri koristio i druga relevantna djela na koje sam se posebno referirao.

U spomenutom kontekstu, moj rad će obuhvaćati istraživanje procesa ujedinjenja Njemačke, od rušenja Berlinskog zida do samog čina ujedinjenja. Naglasak u istraživanju biti će na percepciji ujedinjenja Njemačke i svih potprocesa koji su mu prethodili u napisima hrvatskih dnevnih i tjednih novina. Pritom su mi kao izvor poslužile hrvatske dnevne novine *Vjesnik* i *Večernji list* te tjednik *Danas*. O spomenutim časopisima više će biti riječi kroz sami rad. U radu ću pažnju također pridodati jugoslavenskom (hrvatskom) odnosu prema procesu ujedinjenja i svim potprocesima koji su ga činili. Kod analiziranja članaka iz novina, kod novinara i reportera čiji su se autorski članci češće ponavljali donijet ću i njihove kratke biografije (koje sam u nekim slučajevima prisiljen preuzeti s internetskih izvora).

Metodološki ću pratiti postupak istraživanja koji je primijenio Marijan Maticka u članku Mađarska na stranicama središnjih hrvatskih novina (1945. – 1950.), gdje se naglasak ne stavlja na prepričavanje novinskih napisa, već na njihovu analizu, interpretaciju i njihovo stavljanje u povijesni kontekst. Sličan princip koristila je i Marina Kučar u svome diplomskom radu Ujedinjenje Njemačke u hrvatskom tisku (1870.-1871.).

Smatram da će moj rad pružiti novi pogled na percepciju ujedinjenja Njemačke u hrvatskoj historiografiji, te pomoći u stvaranju šire slike o navedenoj temi i time stvoriti osnovu za daljnja istraživanja teme.

2. Podjela Njemačke i Berlina

Kraj Drugog svjetskog rata i njemački poraz u ratu bio je nagovještaj masovnih i sveobuhvatnih promjena u Europi (i svijetu) koje će se zbiti u narednim desetljećima. Njemačka kao zemlja koja je označena glavnim krivcem za Drugi svjetski rat, ali i vojno potpuno poražena zemlja, u tim je trenutcima imala vrlo neizvjesnu budućnost. Osim činjenice da je Njemačka bila „poraženi krivac“ za rat, njezina veličina, broj stanovnika i geopolitički položaj u središtu Europe i dalje su izazivali velik interes u svijetu. Politička praznina koja je nastala na prostoru Njemačke morala se ispuniti, a svoje političke interese tu su vidjele zemlje pobjednice u Drugom svjetskom ratu: Sovjetski Savez, Sjedinjene Američke

Države, Francuska i Velika Britanija. Politička i interesna borba koju su u svijetu tada vodile SAD, Velika Britanija i Francuska s jedne strane te Sovjetski Savez s druge, uvelike je utjecala na razvoj njemačke države i sudbine Nijemaca.

Nakon njemačke bezuvjetne kapitulacije u Drugom svjetskom ratu, u svibnju 1945. godine i Proklamacije okupacijskih sila o preuzimanju državne vlasti, održana je Potsdamska konferencija³ na kojoj je dogovorena podjela njemačkog teritorija na četiri okupacijske zone – američku, britansku, francusku i sovjetsku. Dotadašnji glavni grad Reicha, Berlin, smješten duboko u sovjetskoj okupacijskoj zoni, jednako je podijeljen. Osim takve teritorijalne podjele, na konferenciji je dogovoreno i da će četiri sile zajednički pratiti njemački razvoj gospodarstva, ali i visoke reparacije koje je Njemačka morala platiti kao gubitnik u ratu. Četiri su saveznika također istočni teritorij Njemačkog Reicha (Istočna Pruska, Pomeranija i Šleska) ustupili Poljskoj (što će se u budućnosti pokazati kao velik kamen spoticanja prilikom njemačkog ujedinjenja). Sjevernu istočnu Prusku teritorijalno su pripojili Sovjetskom Savezu, na jugoistoku zemlje su ponovno uspostavljene stare granice Austrije i Čehoslovačke, dok je pripadnost saarskog područja ostavljena kao otvoreno pitanje.⁴ Sve su dotadašnje njemačke političke organizacije i institucije bile ili ukinute ili su djelovale pod strogim nadzorom okupacijskih sila od kojih su primale odrednice za rad i djelovanje. Ograničenja industrijske proizvodnje u tim vremenima i vrlo visoke ratne reparacije koje je Njemačka morala platiti dodatno su otežavali ionako lošu ekonomsku situaciju u toj zemlji.⁵

Situacija na tako podijeljenom njemačkom teritoriju bila je kaotična. Njemačko stanovništvo moralo se nositi s ogromnim socijalnim, gospodarskim, ekonomskim i političkim problemima. Glad i neimaština postali su njemačka svakodnevica za milijune ljudi. Njemački gradovi bili su razrušeni, prometnice uništene ili prekinute, industrija gotovo ugašena. Radnih mjesta nije bilo dovoljno niti za postojeće stanovništvo njemačkih gradova, a dodatan problem stvarao je i povratak njemačkog stanovništva (prognanika) iz Istočne Europe. Problem u teškoj situaciji u kojoj su se Nijemci našli predstavljalo je i širenje crnog tržišta i bogaćenje kriminalaca na račun siromašnih.⁶

³ Potsdamska konferencija održavala se od 17. srpnja do 2. kolovoza. Najviši predstavnici i državnici zemalja pobjednica koji su sudjelovali na konferenciji ilustrira važnost konferencije. Sovjetsku delegaciju predstavljali su Staljin i Molotov, američku Harry Truman i James Byrnes (tadašnji ministar vanjskih poslova), dok su britansku delegaciju predstavljali Churchill i Eden do 28. srpnja i izbora koji su se održali u Ujedinjenom Kraljevstvu, nakon čega britansku delegaciju čine Attlee i Bevin.

⁴ Dirlmeier, Ulf...<et.al>. Povijest Njemačke. Zagreb: Barbat, 1999, str. 243

⁵ Isto, 244

⁶ Isto, 246

Između četiri sile, međutim, uskoro dolazi do velikih razmirica izazvanih oprečnim ideologijama koje su zastupale, a to se uvelike odrazilo i na njemački razvoj koji je bio uvjetovan stabilnim odnosima saveznika. Vrlo skoro su se francuska, britanska i američka okupacijska zona gospodarski povezale, dok je sovjetska okupacijska zona ostala samostalna.⁷ Takva podjela okupacijskih zona naposljetku je rezultirala stvaranjem dviju njemačkih država. Prvo su savezničke sile sazvale parlamentarno vijeće za svoje tri zone s ciljem izrade ustava i ostvarivanjem temeljnih uvjeta za ukidanje savezničke uprave. U kolovozu 1949. izabrana je Savezna skupština (Bundestag) što je i formalno označilo stvaranje SR Njemačke. S druge strane, i Sovjeti su htjeli u što skorijem roku oformiti funkcionalnu upravu na svojem okupacijskom teritoriju, te se na tom području užurbano provodila agrarna reforma i nacionalizacija industrije i gospodarstva⁸. Nekoliko mjeseci nakon uspostavljanja SR Njemačke, Sovjeti odgovaraju stvaranjem istočnog antipoda toj državi. Tako je nastala DDR Njemačka na istoku, znatno manja od svog zapadnog susjeda i sa strogim komunističkim predznakom.⁹ Američki predsjednik Truman, prije formalnog uspostavljanja dviju njemačkih država, svojom je izjavom pokušao ilustrirati društvene i političke razlike njemačkog Istoka i Zapada rekavši da u Njemačkoj postoje dva načina života: jedan se temelji na slobodi, a drugi na potlačivanju i teroru koji provodi jedna manjina.¹⁰

Prvih petnaestak godina nakon stvaranja dviju njemačkih država otkrile su se sve ideološke, gospodarske, upravne i socijalne razlike između zemalja. Iako su odrednice različitih političkih kultura njemačkog istoka i zapada otpočetak bile vrlo uočljive, iz godine u godinu jaz između tih dviju zemalja još se više produbljivao. U SR Njemačkoj to je razdoblje poznato kao „Adenauerovo doba“¹¹, po prvom kancelaru te zemlje te vladavini njemačke demokratske stranke CDU/CSU¹² čiji je Adenauer bio član. Njegovu vladavinu karakterizirala je neumorna integracija sa Zapadom, uspostavljanje pozitivnih odnosa s

⁷ Grenville, J.A.S. History of the world. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1997., str. 379

⁸ Agrarna reforma započela je već u rujnu 1945. godine, a podrazumijevala je praksu državnog oduzimanja svih posjeda većih od 100 hektara. Pod parolom „Prelazak industrijskih pogona ratnih i nacističkih zločinaca u vlasništvo naroda“, užurbano je provedena nacionalizacija industrije. povijest njemačke 251

⁹ Vukadinović, Radovan. Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka. Zagreb: AKD, str. 55-96.

¹⁰ Dirlmeier, Ulf...<et.al>. Povijest Njemačke. Zagreb: Barbat, 1999, str. 251.

¹¹ Grenville, J.A.S. History of the world. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1997., str. 531.

¹² Kršćansko-demokratska unija (njemački, Christlich-Demokratische Union, CDU). Stranka nastala 1945. godine po načelnim vrijednostima koje zagovara Rimokatolička crkva. Ipak, stranka se ne može okarakterizirati „katoličkom“ pošto su od samog osnivanja stranke u njezin rad uključeni protestanti koji su također prepoznali opasnost za društvo koju je nosilo širenje komunizma u Europi. Vladavina CDU-a prvih 15 godina od nastanka SR Njemačke bila je neupitna i čvrsta. Na izborima za Bundestag 1949. g. stranka je osvojila 31% glasova, a 1953. čak 45.2% glasova. (Grenville, J.A.S. History of the world. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1997., str. 529-530)

Francuskom, ali ponajviše ogroman gospodarski rast. Zapadna Njemačka ubrzo je ponovno uspostavila ekonomsku dominaciju u Europi, a do 1955. godine Njemačka je postala treća trgovačka sila u svijetu, nakon SAD-a i Velike Britanije te jedna od vodećih svjetskih industrijskih sila.¹³ DDR, s druge strane, prolazio je kroz teško razdoblje sovjetizacije. Već spomenuti procesi nacionalizacije industrije i provođenja agrarne reforme u samo nekoliko godina osigurali su staljinizaciju zemlje. Stranka na vlasti, SED¹⁴ kao vjerni sljedbenik sovjetskih obrazaca političkog djelovanja, neprestano je radila na tome da DDR u što skorijem roku bude preustrojen i integriran u istočni blok.¹⁵ DDR je kroz te godine osjetio i snažan pad životnog standarda, a osjećao se i nedostatak političko-demokratske legitimnosti režima.

3. Izgradnja Berlinskog zida

U kolovozu 1961. godine, unutar grada Berlina (u istočnom dijelu grada), uzduž cijele pogranične crte istočne berlinske okupacijske zone razvučena je bodljikava žica. Tu liniju čuvale su trupe Narodne policije i Tvorničke borbene grupe. U vrlo kratkom roku, duž te linije postavljeni su betonski zidovi. Izgradnjom Zida, granica istočnog i zapadnog dijela Njemačke bila je završena, protegnuta od Baltičkog mora sve do čehoslovačke granice. Svaki metar granice bio je pod strogom kontrolom, a sam Berlinski zid bio je pod posebnom prismotrom, čuvan od strane patrola s posebno istreniranim psima i samopotezujućih strojnica.¹⁶ Reakcija Zapada na takav konkretan politički čin bila je mlaka. Sjedinjene Američke Države obećale su povećanje američkog vojnog garnizona u Berlinu, a zapadnim Berlinčanima obećana je veća podrška od SAD-a. Međutim, zid je ostao, a njemački narod brutalno je podijeljen.¹⁷ Čini se kako je vodstvo DDR-a jedino na taj način moglo spriječiti (ili usporiti) neminovni gospodarski kolaps koji bi nastupio nakon masovnog iseljavanja i

¹³ Rudvald, Matija Igor. „Hallsteinova doktrina“ – odnosi između Jugoslavije i Zapadne Njemačke u vrijeme hladnog rata: diplomski rad. str. 7.

¹⁴ Partija socijalističkog jedinstva Njemačke (njemački, Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED). Marksističko-lenjinistička stranka koja je bila na vlasti u DDR-u od 1949. do 1990. Nastala je spajanjem Socijaldemokratske partije Njemačke i Komunističke partije Njemačke.

http://hr.wikipedia.org/wiki/Partija_socijalisti%C4%8Dkog_jedinstva_Njema%C4%8Dke

¹⁵ Dirlmeier, Ulf...<et.al>. Povijest Njemačke. Zagreb: Barbat, 1999, str. 252.

¹⁶ Isto, 259.

¹⁷ Isto, 260.

bježanja stanovništva iz zemlje, napose u SR Njemačku.¹⁸ Na taj način, u relativno kratkom roku, u DDR-u je omogućena stanovita stabilizacija, ekonomska i socijalna. Lojalnost sustavu podignuta je na višu razinu, što ga je osnažilo. U DDR-u se zbog toga pojavljuju i novi oblici suradnje između režima i stanovništva. Kvalificirana radna snaga nije imala izbora nego ostati u zemlji, a Zid je omogućio i veće slobode za stanovništvo unutar države, jer nadzor nad stanovništvom nije više morao biti toliko strog. Ipak, autori djela *Povijest Njemačke* smatraju kako je izgradnja Zida bio početak kraja Njemačke Demokratske Republike jer je izolacija koju je Zid simbolizirao i karakterizirao bila neodrživa bez kvalitetnih i dugoročnih strukturalnih promjena i opsežnih reformi koje se u DDR-u nisu odvale.¹⁹ Osim navedenog, Zid je uzrokovao i pojačano povlačenje naroda u privatnu sferu što je rezultiralo apatičnom političkom atmosferom, te uništenjem javne i društvene kreativnosti.²⁰

Kroz naredna desetljeća, Zid je simbolizirao ideološke razlike dviju zemalja. Iako se mnogo radilo na poboljšanju odnosa između dviju njemačkih država te na zajedničkoj političkoj i gospodarskoj normalizaciji odnosa, podijeljeni Berlin i Berlinski zid često su bili glavna tema prijemora između predstavnika dviju svjetskih ideologija.

4. SR Njemačka i DDR Njemačka nakon izgradnje Berlinskog zida

Nakon svog priznanja, DDR je bio prva „prava“ socijalistička država na njemačkom tlu. Iako bi prema marksističko-lenjinističkoj ideologiji radnici trebali biti „vodeća klasa“ u savezu sa seljacima i inteligencijom, stvarni socijalni razvoj, kao i u većini razvijenih industrijskih zemalja, otišao je u drugom smjeru. Tako je i u SR Njemačkoj i u DDR-u (doduše, u nešto sporijoj mjeri) primarni sektor prema broju zaposlenih osoba postajao sve manji, sekundarni sektor isprva je porastao pa se počeo smanjivati dok je tercijarno područje uslužnih djelatnosti raslo u kontinuitetu. Stoga je u DDR-u, SED kao lenjinistička, kadrovska partija, bila strogo centralistički i hijerarhijski izgrađena organizacija koja je kontrolirala sva

¹⁸ Grenville, J.A.S. History of the world. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1997., str. 533.

¹⁹ Dirlmeier, Ulf...<et.al>. Povijest Njemačke. Zagreb: Barbat, 1999, str. 261.

²⁰ Sa'adah, Anne. Germany's Second Chance. London: Harvard University Press, 1998, 112.

područja društva i koja čak ni radništvu nije dopuštala autonomno zastupanje svojih interesa.²¹

Bez obzira na vrlo uspješnu unutarnju i vanjsku Adenauerovu politiku te na strelovit gospodarski uzlet SR Njemačke, ključno pitanje, ono o ponovnom ujedinjenju dviju njemačkih država, i dalje je slabo napredovalo. Zid je kao takav objema državama predstavljao duboki rez u vanjsko-političkom smislu. Samo godinu dana nakon prevladavanja Kubanske krize, izgradnja Zida postala je polazišna točka svih svjetskih politika koje su bile „uključene“ u hladni rat. Zapad je, u političkom smislu, prihvatio podjelu Europe i Njemačke, a samo desetljeće nakon toga, ta je podjela formalno prihvaćena i Temeljnim ugovorom²². Tim je ugovorom izgradnja Zida, koja je dotada predstavljala vrhunac „hladnog rata“, označila i početak kraja „hladnog rata“. Zapadna politika „sile“ i sustavnog nepriznavanja DDR-a koja je dotad bila provođena, pretrpjela je poraz. Ipak, taj je ugovor predstavljao formalnu i pravnu osnovu za suradnju i političko približavanja dviju država, dok je situacija u praksi ipak bila manje optimistična. Tako je Heinrich Krone, predsjednik frakcije CDU/CSU u Bundestagu u svoj dnevnik napisao: „Njemačka će ostati podijeljena. Još dugo. Zapad će se pomiriti s time da je Njemačka podijeljena...Međutim, nema snage u riječima kao što su ponovno ujedinjenje i pravo na samoodređivanje. Traži se koegzistencija na temelju status quo.“²³

Sam grad Berlin, pune dvije godine nakon izgradnje Zida bio je potpuno podijeljen grad u kojem je, osim najnužnijih tehničkih kontakata, bila onemogućena bilo kakva komunikacija između stanovništva, uključujući i prekid svih telefonskih veza između podijeljenih strana grada. Važno je naglasiti i da su prilazni putevi Savezne Republike Njemačke prema Zapadnom Berlinu načelno bili otvoreni, ali su bili pod svojevrsnom kontrolom pograničnih vlasti Njemačke Demokratske Republike.²⁴ Formulirana je krilatica „zbližavanjem do promjena“ koja je u svom najosnovnijem obliku predstavljala put vanjskih politika kojim će dvije njemačke države stupiti u svojim međusobnim odnosima. Vodstvo SR Njemačke bilo je itekako svjesno činjenice da se jedan mali socijalistički sustav kakvog je DDR predstavljala ne može uzdrmati prijetnjama i izolacijom, (pogotovo uzimajući u obzir

²¹ Dirlmeier, Ulf...<et.al>. Povijest Njemačke. Zagreb: Barbat, 1999, str. 272.

²² Ugovor o osnovama odnosa između SR Njemačke i DDR-a potpisan 21. prosinca 1972. Potpisali su ga državni sekretari Egon Bahr i Michael Kohl. Cilj ugovora bio je uspostava pravnog obrasca za održavanje mira između dviju njemačkih država, ali i povećanja suradnje između zemalja. Ugovor se držao načela uzajamnog poštivanja suverenosti, teritorijalnog integriteta, prava na samoodređenje i očuvanja ljudskih prava i nediskriminacije naroda obje zemlje.

²³ Dirlmeier, Ulf...<et.al>. Povijest Njemačke. Zagreb: Barbat, 1999, str. 263.

²⁴ Isto, 264.

činjenicu da iza tog sustava stoji Sovjetski Savez sa svojim golemim političkim i vojnim potencijalom) nego ga se može promijeniti samo ako se promjene pokrenu iznutra. Stoga se kroz naredna desetljeća „hladnog rata“ njemačka politika prilagodila tendenciji popuštanja napetosti. Takva je politika isprva pokušala Zid učiniti prohodnim (ako ga se već nije moglo srušiti), pa je do sredine 60-ih regulirana mogućnost posjećivanja za berlinsko stanovništvo.²⁵

Šezdesete godine i početak 70-ih (do potpisivanja Temelnog ugovora) predstavljale su zaoštravanje odnosa između država, a jedini način za poboljšanje bio je međusobno priznavanje država, što su obje zemlje priželjkivale. Gledajući širu sliku i činjenicu da je 1968. godine Sovjetski Savez oružanom intervencijom politički i ideološki uništio „Praško proljeće“ te ponovno osigurao svoj istočnoeuropski prostor, trebala mu je određena faza normalizacije odnosa i stabilnosti u Istočnom bloku, pa je i Sovjetskom Savezu smirivanje odnosa između dviju njemačkih saveza, u diplomatsko-političkom smislu, godilo.

Zbližavanje dviju njemačkih država trebalo je probuditi ideju zaustavljanja i preusmjeravanja procesa nestajanja nacionalne povezanosti njemačkog naroda i gubitka osjećaja kolektiva. Iako je u to vrijeme većina zapadnonjemačkog stanovništva, ali i dio DDR-ovog stanovništva, bila uvjerena da će unedogled postojati dvije države jedne nacije, čini se da je politika „zbližavanja do promjena“ ipak donekle bila uspješna. Nova, pomirujuća politika prema Istoku, ali i donošenje Ustava SR Njemačke 1972. godine (kojim je Njemačka Demokratska Republika priznata na državnompravnoj razini, ne i na međunarodnoj) stvorili su pozitivne preduvjete za smirivanje njemačko-njemačkih odnosa, ali i podlogu za potpisivanje mnogobrojnih ugovora i sporazuma za nove i poboljšane odnose dviju njemačkih država.²⁶

Dolaskom na vodeću političku poziciju u DDR-u, onu glavnog sekretara SED-a, 1971. godine (koju je držao do 1989.), Erich Honecker obilježio je cijelu jednu eru istočnonjemačke države. Za njegovog vođenja zemlje, pojavljuju se i unutardržavni problemi koji su obilježili posljednje desetljeće postojanja DDR-a, problemi za koje Honecker i SED na čijem je vrhu bio, nisu pronašli rješenja. Prvi problem bio je stalni vanjski pritisak Moskve za provođenjem reformi, koji je periodički izazivao destabilizaciju ortodoksnog socijalizma u DDR-u. Drugi problem, koji je bio jednako složen, bile su unutarnjopolitičke poteškoće nastale zbog loše osmišljenog socijalno-političkog programa koji se više nije mogao financirati. Na tragu

²⁵ Sporazumi i regulacije vezani uz posjete stanovništva u Berlinu isprva su bili sporni zbog službenog političkog stava DDR-a o nepriznavanju SR Njemačke, međutim, naposljetku je potpisana tzv. „Salvatorska klauzula“ koja je predstavljala kompromis kojim je Zapadnim Berlinčanima bio omogućen posjet istočnom dijelu Berlina za Božić, Uskrs i na Duhove.

²⁶ Dirlmeier, Ulf...<et.al>. Povijest Njemačke. Zagreb: Barbat, 1999, str. 267.

navedenoga, teške naftne krize na Zapadu (1973./1974. i 1978./1979.), povukle su i socijalističke zemlje, pa je gospodarstvo DDR-a bilo potpuno uzdrmano. Vodstvo države je odlučilo nastale poteškoće s troškovima riješiti subvencijama, kako se ne bi dodatno snižavao životni standard. Podignuti su krediti sa Zapada, ali je istovremeno reduciran i uvoz sa Zapada, kako bi se smanjili dugovi. Unatoč krizi, nastavljeno je rješavanje već spomenutog vrlo ambicioznog programa koji je uključivao stambenu problematiku, te je nastavljena subvencija živežnih namirnica, stanarina i javnog prijevoza. Takva je politika kroz osamdesete godine rezultirala kaotičnom gospodarskom i ekonomskom situacijom te dovela do revolucije 1989. godine i masovnih demonstracija koje su jednostavno zahtijevale potpun politički obrat.

SR Njemačka je pak, i nakon Adenauerove ere, glasno i uspješno odgovarala na unutardržavne, ali i međunarodne izazove koji su stavljeni pred nju. Uspješno su pokretane mnoge reforme i promjene te su doneseni mnogi zakoni sedamdesetih i osamdesetih godina (između ostalih i Zakon o stabilnosti za učinkovitije vođenje gospodarstva, Zakon o radu, reforma kaznenog prava, itd.).²⁷

5. Propast europskog komunizma

Opće je poznata činjenica da je propast europskog komunizma bio dugotrajan proces te da mu se ne može nadjenuti egzaktni datum kada se počeo urušavati ili kada je konačno propao. U uvodu rada spomenuti povjesničar, Timothy Garton Ash, koji je bio svjedok i analitičar događanja urušavanja komunizma u četiri europske države koje su bile dio sovjetskog bloka, osim snage građana i pokreta civilnog društva, kao događaj koji je označio kraj komunizma u Europi, ističe hodočašće pape Ivana Pavla II. u Poljskoj 1979. godine.²⁸ Na tragu toga može se spomenuti i važan susret Mihaila Gorbačova s Papom 1989. godine. Drugi povjesničari isticali su različite događaje koji su označili početak kraja komunizma, počevši od pobune u Istočnoj Njemačkoj 1953. godine, Mađarskoj 1956., Poljskoj 1956. i 1980. godine, Praško proljeće 1968., pa čak i Hrvatsko proljeće 1971. godine. Iako je već navedeno da je gotovo nemoguće objektivno odrediti trenutak ili događaj kada se komunizam

²⁷ Rudvald, Matija Igor. „Hallsteinova doktrina“ – odnosi između Jugoslavije i Zapadne Njemačke u vrijeme hladnog rata: diplomski rad. str. 26.

²⁸ Timothy Garton Ash, *Mi građani* 1989, Novi Liber, Zagreb 1993.

počeo urušavati, nemali popis navedenih događaja koji se stavljaju u vezu s propašću komunizma savršeno ilustrira činjenicu da je druga polovica 20. stoljeća jasno pokazivala da se boljševizam i sovjetsko carstvo neće moći još dugo održati.

Od 1980. godine, u Poljskoj je prisutan najveći i najustrajniji pritisak naroda na vlast u povijesti komunističke Srednje Europe, kojega je predvodila radnička „Solidarnost“. Taj je pritisak rezultirao opredjeljenjem građana za nekomunističku frontu na izborima u Poljskoj 1989. godine. Bila je to prva velika pukotina u Sovjetskom imperiju. Iako je u tim trenucima partija u Poljskoj izgubila izbore, nije izgubila i vlast. U svojim je rukama držala policiju i vojsku, međutim, ti su izbori jasno i nedvosmisleno označili kraj boljševizma u Poljskoj.²⁹

U Mađarskoj je 1988. godine taj proces započet na ceremonijalnom pogrebu i političkom „pomilovanju“ Imre Nagyja (pogubljenog vođe pobune iz 1956.). Tu je ceremoniju dopustio mađarski šef partije i vlade Janos Kadar koji umire tri tjedna nakon ceremonije. U tijeku je bila opća mobilizacija društva, a do kraja 1989. mađarski parlament usvaja ustavne amandmane te je proglašena nova Mađarska Republika.

U Čehoslovačkoj su se, samo tjedan dana nakon pada Berlinskog zida, počele zbivati velike društvene promjene. Proces je započet studentskim prosvjedima u studenome, što je izazvalo policiju na fizičku odmazdu. Takva reakcija državnog vodstva stvorila je kontraefekt pa je nakon deset dana započeo opći štrajk u zemlji. Prosvjednike je vodio glasoviti Vaclav Havel, a podršku im je naposljetku dao i (tada već) mirotvorni Gorbačov.

Unatoč navedenome, događaj koji je ipak imao najveći odjek u svijetu od navedenih, a vezan je uz urušavanje komunističkog sustava, te po mnogim povjesničarima označen kao „prekretnica u europskoj povijesti“, svakako je bio pad Berlinskog zida koji se zbio u noći s četvrtka na petak, 9. na 10. studeni 1989 godine. Pad „simbola hladnog rata“ i podjele svijeta na blokove bio je srušen, a svijet i komunistički blok našli su se pred novim i uzbudljivim vremenom.

²⁹ Holzer, Jerzy. Komunizam u Europi. Zagreb: Srednja Europa, 2002., str. 28.

6. Hrvatsko novinarstvo 1980-ih godina

Kako bi se dobila šira slika i kontekst novinskih napisa o Berlinskom zidu i padu komunističkog režima u Njemačkoj općenito, nužno je reći nekoliko riječi od novinama iz kojih sam prikupljao članke vezane uz temu radu. Različita politička stajališta i ideološke smjernice kojih su se pojedine novine držale, ali i pritisak režima na novinska uredništva, uvelike su mogli promijeniti sliku pojedinog događaja o kojemu su novine izvještavale, stoga je bitno opisati opću sliku novinstva u Hrvatskoj u tom vremenu. Za proučavanje hrvatskog novinstva krajem 1980-ih i početka 1990-ih koristio sam djelo Božidara Novaka³⁰ *Hrvatsko Novinarstvo u 20. stoljeću*.³¹

U poglavlju djela nazvanom „Hrvatsko novinstvo u godinama uoči pada Berlinskog zida“, Novak donosi iznosi četiri glavna zbivanja zbog kojih je godina 1986. bila vrlo bitna za budućnost hrvatskog novinarstva u narednih nekoliko godina, ali i hrvatske budućnosti općenito. Prvi od njih je održavanje X. kongresa Saveza komunista Hrvatske koji je izabrao politički vrh Hrvatske, što će imati presudan utjecaj na politička zbivanja 1989. i 1990. godine u Hrvatskoj. Kao drugo i treće zbivanje, Novak je istaknuo objavljivanje velikosrpskog programa osvajanja Jugoslavije u vidu objavljivanja studije Vasilija Krešića po naslovom „O genezi genocida nad Srbima u NDH“ te objavljivanje Memoranduma SANU nekoliko dana zatim. Četvrto zbivanje bio je strelovit uspon Slobodana Miloševića na politički vrh Srbije.³² Postavši čelnikom srpskih komunista, Milošević se sve više počeo pojavljivati na stranicama hrvatskih novina uzdižući se kao „politička ličnost na koju u početku nitko nije sumnjičavo gledao.“³³

³⁰ Božidar Novak, hrvatski novinar, urednik, feljtonist i publicist. Novinarsku karijeru započeo je 1945. godine u „Slobodnoj Dalmaciji“ gdje je pisao vijesti, izvješća, komentare, vanjskopolitičke izvještaje i putopise. Bio je glavni urednik „Slobodne Dalmacije“, unutarnjopolitički urednik Novinske agencije Jugopress i „Vjesnika“ te od 1955. do 1963. glavni urednik „Vjesnika“. U dva mandata je bio predsjednik Društva novinara Hrvatske i Saveza novinara Jugoslavije te saborski zastupnik od 1966. do 1969. Kao jednoj od vodećih ličnosti Hrvatskog proljeća, zabranjen mu je svaki novinarski i javni rad, što je potrajalo sve do 1990. Od tada se javlja u „Danasu“, „Slobodnoj Dalmaciji“, „Novom listu“, „Vjesniku“, „Večernjem listu“, „Feral Tribuneu“, „Dalmatinskim novinama“ i „Jutarnjem listu“. Napisao je i objavio pedesetak radova iz povijesti novinarstva i o problematici novinarstva, zaštiti i promicanju slobode medija. Umro je u Zagrebu 2013. godine.

³¹ Novak, Božidar. Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga: Press data, 2005.

³² Novak, Božidar. Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga: Press data, 2005., str. 916-917.

³³ Isto, 920.

Kao posljedica tih zbivanja hrvatsko novinarstvo u tom razdoblju pod snažnim je pritiskom političkih i sigurnosnih struktura režima. I federalni i armijski vrh vrše stalan pritisak i zahtijevaju čvršće držanje medija pod nadzorom, dok su političari smatrali da kriza sustava neće biti toliko velika ako se o njoj ne bude pisalo u medijima. S druge strane, Novak smatra kako se hrvatsko novinstvo u to vrijeme oslobađa političke stege i poslušnog prihvatanja akcija političara koji bi htjeli držati medije pod nadzorom, te donosi niz konkretnih akcija i primjera hrvatskih novinara i novinskih kuća kojima potkrepljuje svoj zaključak.³⁴ Novak navodi kako je stega režima približavanjem samom kraju 80-ih godina postajala sve bespomoćnija te da je se moglo osjetiti samo u velikim medijskim sustavima, kao u kući „*Vjesnik*“ ili RTV Zagreb. Posljednji udar na hrvatske medije predvodi tvrda partijska politička garnitura u Hrvatskoj, a Novak nam donosi i zanimljivu polemiku o hrvatskom novinarstvu toga vremena koja je obuhvatila i *Vjesnik* i *Danas* i *Večernji list*. Naime, Jakov Blažević³⁵ je 1988. novosadskom omladinskom tjedniku *Stav* u intervjuu o hrvatskim medijima iznio kritičke stavove koje je odmah prenijela beogradska *Politika*. *Vjesnik* je odmah reagirao na Blaževićev napad na hrvatski tisak, posebno na „*Vjesnikovu*“ kuću s komentarom: „Blažević i krugovi oko njega ocjenjuju da dnevnik *Vjesnik* ‘vozi na dvije tračnice i stalno pravi paučinu’, dok je *Večernji list* ‘dobar u cjelini, seriozan je i odmjerjen’. Najčešće primjedbe iznose se na pisanje *Danasa*. „U njemu ima“, ocjenjuje Jakov Blažević, „i dobrih članaka, ali i neprihvatljivih, te smatra da su opravdane kritike koje su o *Danasu* dali Šuvar i Zdenko Has u pismima politici. Pita se Jakov Blažević „tko stoji iza takvog pisanja *Danasa*“, jer „svatko tko nije naivan vidi da iza toga netko mora stajati“³⁶

Već spomenuti Slobodan Milošević, čija popularnost i politički autoritet u Srbiji, ali i među hrvatskim Srbima u godini 1989. sve više raste, otvoreno počinje propagirati velikosrpsku politiku, ne samo na području Srbije i Kosova, nego i na hrvatskom području.³⁷ Uslijedile su osude vrha SK Hrvatske i Predsjedništva Hrvatske, a Miloševićeva agresivna politika homogenizira reformske snage u SK Hrvatske i pokreće u akciju alternativne demokratske nacionalne potencijale u Hrvatskoj, među kojima prednjači novinarstvo. Novak je mišljenja kako su ta zbivanja na hrvatsko novinarstvo stavila križ povijesne odgovornosti, te da je hrvatsko novinarstvo, okrenuto informiranju javnosti o svemu što se događa u Srednjoj Europi i SSSR-u, davalo široku i objektivnu informaciju svojim čitateljima o

³⁴ Isto, 918.

³⁵ Jakov Blažević, hrvatski pravnik, političar i komunistički prvoborac.

³⁶ Novak, Božidar. Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga: Press data, 2005., str. 929.

³⁷ npr. proslava 600. godišnjice Kosovske bitke 8. i 9. srpnja 1989. godine seli se u Knin i Kninsku krajinu.

pokretima građana koji ruše stari poredak i postavljaju temelje za novo demokratsko građansko društvo u cijeloj Europi.³⁸

Ipak, Novak navodi kako svaka medalja ima dva lica, pa su tako u hrvatskom novinstvu visoke pozicije imali i oni novinari koji su djelovali na medijskoj propagandi Miloševićeva režima, ali i za ovaj rad važnije, u hrvatskom novinstvu visoke pozicije držali su novinari koji su strogo i ekskluzivno propagirali antireformske političke strukture, napose one koje su svako iskazivanje rodoljublja i zahtjeva za demokracijom nazivali separatizmom i nacionalizmom. Inzistirali su na starim boljševičkim političkim usmjerenjima i mjerilima.³⁹ Takve strukture su na neki način ograničavale slobodu i okolnosti u kojima je hrvatsko novinarstvo djelovalo, ali osim njih, na ograničavajuće okolnosti djelovao je i savezni politički vrh, i to politikom smirivanja tzv. „medijskog rata“. Zabilježene su dvije takve intervencije federalnog političkog vrha: u lipnju 1989. Komisija za informativno-propagandnu djelatnost Predsjedništva SKJ dala je izravnu uputu medijima – „Zaustaviti medijski rat“, dok je drugi javni poziv uputilo izravno Predsjedništvo SFRJ na samom kraju 1989. godine u kojemu je stajalo: „Neophodno je zaustaviti medijski rat, koji je u posljednje vrijeme dostigao razmjere što neposredno utječu na pogoršavanje međunacionalnih i međurepubličkih odnosa. S tim u vezi valja do kraja zaoštriti odgovornost svih onih koji zloupotrebljavaju ili onemogućavaju zloupotrebu slobode izražavanja i time izazivaju i šire nacionalno nepovjerenje i mržnju.“⁴⁰

Iste godine održana je i Skupština novinara Hrvatske koja je, po Novakovom mišljenju, pokazala da se raspao informativni sustav samoupravnog socijalizma u Jugoslaviji i Hrvatskoj unatoč apelima političara na prestanak „informativnog rata“. Na „smirivanje“ i „kontrolu“ novinarskog pisanja i izvještavanja više nisu mogli djelovati ni Ustav ni mnogi drugi zakoni po kojima je sloboda pisanja mogla biti ograničena. U tim prijelomnim trenucima hrvatskog novinstva, struka je svojom profesionalnom praksom stjecala i nova iskustva koja su joj pomagala u prepoznavanju nemoći autoritativnih sustava, kojima je cilj bio ograničiti novinare u potpunom izvještavanju javnosti.⁴¹

³⁸ Novak, Božidar. Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga: Press data, 2005., str. 243.

³⁹ Isto, 243.

⁴⁰ „Novim Ustavom u demokratsko društvo“, *Večernji list*, 19. XII. 1989.

⁴¹ Novak, Božidar. Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga: Press data, 2005., str. 946.

Sve troje novine koje sam koristio u svome istraživačkom radu, pripadale su tzv. „*Vjesnikovoj*“ kući. Najveću nakladu (krajem 80-ih i početkom 90-ih godina) među *Vjesnikom*, *Danasom* i *Večernjim listom*, imao je *Večernji list*. Iako je *Večernjak* 70-ih i 80-ih godina bio „blizak“ režimu, list je okarakteriziran kao kvalitetan i sadržajan. Krajem 80-ih, list je imao 12 posebnih izdanja, od kojih je „Plavo izdanje“ za grad Zagreb (*Zagrebački Večernji*) bilo najpopularnije. Svoju popularnost list je stjecao i modernizacijom tehnologije, kada je postao prvi list u Jugoslaviji za koji novinari više nisu pisali na pisačim mašinama, nego na kompjuterskim terminalima. Taj proces je skratio proizvodni proces *Večernjaka* za pola, a redakciji dao dodatnih 75 minuta za uređivanje lista, što je posljedično značilo da je *Večernji list* imao „najsuvježije“ vijesti u zemlji. Krajem 80-ih, *Večernji list* je zapošljavao 250 ljudi i više stotina honorarnih dopisnika. *Večernjakova* naklada tih godina iznosila je oko 300 000 primjeraka, dok je u ranim 90-ima pala na oko 150 000 primjeraka.⁴²

Dnevni list *Vjesnik* i tjednik *Danas* mogu se staviti pod zajednički nazivnik iz razloga što se krajem 80-ih OOUR⁴³ *Vjesnik* sastojao od tri jedinice: dnevnika *Vjesnik*, tjednika *Danas* i stručne službe. U *Vjesniku* je u to vrijeme bilo zaposleno oko 180 novinara, a naklada krajem 80-ih godina je iznosila 85 000 tiskanih primjeraka i oko 68 000 prodanih primjeraka.

Iako se u općem izvještaju „*Vjesnikove*“ kuće iz 1986. godine navodi kako će se novine „suprotstaviti svemu onome što je idejno i politički protivno kursu Saveza komunista i razvoju socijalističkog samoupravljanja u cjelini“⁴⁴, već iduće godine isti izvještaj naglašava otvoreni prostor za samostalni rad redakcije, bez upletanja i dirigiranja javnim informiranjem. I redakcija *Večernjeg lista* se iste godine očitovala kako će list uređivati „nestranački i nadstranački“. U redakciji je raspuštena organizacija SK. Redakcija *Vjesnika* izbrisala je iz zaglavlja ime svoga osnivača, kako bi naglasila odvajanje od režimske kontrole, a novinari i urednici lista odbijaju se kandidirati za dužnosti u Savezu komunista. U praksi je nastao novi kodeks novinarske etike u hrvatskom novinstvu: demokratičnost i stručni i profesionalni kriteriji uzimaju se kao mjerilo uređivačke politike.

Može se, dakle, zaključiti kako su odabrani listovi za istraživanje ove teme, iako uz mnoga ograničenja, bili objektivni i kritički nastrojeni prema temama o kojima su izvještavali, kako u Hrvatskoj i Jugoslaviji, tako i u Srednjoj Europi i raspadu komunističkog bloka.

⁴² Isto, 852.

⁴³ OOUR – osnovna organizacija udruženog rada

⁴⁴ Novak, Božidar. Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga: Press data, 2005., str. 856.

7. Hrvatski mediji o političkom stanju u Njemačkoj neposredno prije rušenja Zida

Kako bi se dobila što jasnija slika o propasti njemačkog komunizma i ujedinjenja Istočne i Zapadne Njemačke koju su prenosili hrvatski mediji, nužno je sagledati i analizirati sliku opće političke situacije i svih političkih previranja i okolnosti koju nam hrvatski mediji pružaju, kako bi se moglo procijeniti je li hrvatski čitatelj bio u mogućnosti shvatiti i razumjeti razloge propasti njemačkog „dualizma“ i nužnog ujedinjenja njemačkog naroda u jednu državu.

Čini se kako su svi hrvatski mediji prepoznali loše stanje u DDR-u, u socijalnom, političkom, gospodarskom i ekonomskom smislu. Čitajući novinske napise koji su opisivali različite politike Istočne i Zapadne Njemačke, čitatelj dobiva dojam kako su sve „simpatije“ i pozitivni komentari mahom vezani u SR Njemačku, dok se situacija u DDR-u opisuje s dozom kritike i cinizma. Tako se u *Večernjem listu* mogu pronaći napisi o Istočnoj Njemačkoj naslovljeni s „Ostajte ovdje!“, „Partija u agoniji“ i „Zabrinutost za socijalizam“, dok su karakteristični naslovi napisa vezani uz SR Njemačku „Bijeg u obećanu zemlju“ i „Evropska Njemačka“. Ipak, gledajući ukupnu sliku, čini se kako su samo čitatelji *Večernjeg lista* 1989. godine mogli biti upoznati s (donekle) ukupnom političkom situacijom u Njemačkoj toga vremena. *Večernji*, naime, kroz razdoblje od nekoliko mjeseci prije rušenja Berlinskog zida, gotovo svakodnevno donosi vijesti vezane uz politička previranja iz obje njemačke države. Iako su vijesti u *Večernjem listu* kratke i šture, ipak stvaraju dojam cjelovite priče. S druge strane, *Danas* donosi kvalitetnije, duže i stručnije članke, međutim, vijesti iz Njemačke su rijetke. *Vjesnik* je donekle ispratio politička previranja u njemačkim državama, no kao i u *Danasu*, izvještavano je samo o „najbitnijim“ događajima. Također, *Vjesnik* donosi vijesti i analize zbivanja samo iz Istočne Njemačke (do čina ujedinjenja) dok se o SR Njemačkoj izvještava samo ukoliko se zbivanja tiču obje njemačke države.

O konkretnoj političkoj situaciji o Istočnoj Njemačkoj u hrvatskom tisku može se reći kako se kaotična situacija u toj zemlji krajem 80-ih godina prati sa žaljenjem, međutim, do samog rušenja Zida, ne govori se mnogo o ponovnom ujedinjenju. Također, nema prave i dubinske analize partijskih poteza ili načina vladanja nego su članci pisani isključivo s ciljem izvještavanja, a ne poučavanja. *Večernji list* opisuje „popularnost“ vladajuće partije (netom prije rušenja Zida i aktualizacije ideje o ujedinjenju) riječima: „...Ako se uzme u obzir da je ta želja izrečena nakon zastrašujuće spoznaje koliko je ništavan partijski kredit u masama, onda

se može pretpostaviti da iza nje stoji više od mišljenja jednog člana CK...Ako na predstojećem izvanrednom partijskom zasjedanju u vezi s tim ne budu izgovorene presudne riječi, agonija će se nastaviti, ali s još manje nade da partija preživi“.⁴⁵ *Večernji list* čitatelju donosi i opise demonstracija u DDR-u, a opisujući razloge nemira na ulicama, prosvjeda i demonstracija, dobiva se potpunija slika načina vladanja partije. U tom se dnevniku mogu pronaći i zanimljivi kratki članci (kao npr. članak o petnaestogodišnjem Genscherovom vođenju zapadnonjemačke diplomacije) koji mogu pomoći čitatelju u stvaranju šire slike. *Danas* opisuje situaciju u Istočnoj Njemačkoj u sličnom tonu kao *Večernji list*: „Zemlja se zaista nalazi pred katastrofom. Pritom nije samo riječ o privredno-financijskom bankrotu, nego o kolektivnom gubljenju perspektive, o svojevrsnom životnom beznađu u koje se srozalo društvo realnog socijalizma. Letargija i strah svakako su pojmovi što opisuju taj krug do istočnonjemačkog socijalnog pakla“.⁴⁶ Iščitavajući napise iz toga vremena u *Vjesniku*, čitatelj ne dobiva toliko „besperspektivnu“ sliku o Istočnoj Njemačkoj kao u dva prethodna lista. Dapače, u člancima u *Vjesniku* koji govore o političkoj atmosferi u Istočnoj Njemačkoj, kao da se traže vanjski uzročnici objektivno lošeg stanja, dok se vladajuću partiju na neki način opravdava: „U berlinskoj četvrti Treptow, gdje se nalazi spomenik sovjetskim vojnicima što su pali u bici za Berlin, okupilo se 250.000 ljudi uzvikujući parole „Naci van!“, uz istodobno skandiranje podrške vladi...Bilo kako bilo, činjenica je da Modrowljeva vlada, kako kazuju najnovija ispitivanja javnog mijenja, sve više dobiva na ugledu u stanovništvu, dok na primjer, Novi forum sve opasnije gubi na popularnosti.“⁴⁷ Zanimljivo je da o istom događaju *Večernji list* donosi drugačije viđenje situacije: „Stvaranje opozicijskog izbornog saveza uslijedilo je nakon konsternacije što ju je u opoziciji izazvao način na koji su komunisti iskoristili recentne neonacističke ispade, tjerajući time vodu na svoj mlin“⁴⁸. Vrlo mala zainteresiranost hrvatskih medija za bilo koji drugi vid društvene aktivnosti u Istočnoj Njemačkoj (osim politički) razumljiva je i opravdana. Naime, osim Crkava u zemlji nije postojalo drugih autonomnih saveza, a sve „veće“ i masovnije organizacije vodio je SED, pa je na taj način i posredno i neposredno čitavo društvo podlijegalo partijskoj političkoj kontroli.

Kada je riječ o Zapadnoj Njemačkoj, kako je već navedeno, u *Danasu* i *Večernjem listu*, izvještava se nešto više nego o Istočnoj Njemačkoj, iako se, pregledavajući novine „iz

⁴⁵ „Partija u agoniji“, *Večernji list*, 7. XI. 1989.

⁴⁶ „Njemačka Evropa“, *Danas*, 17. X. 1989.

⁴⁷ „Zašto se širi val neonacizma“, *Vjesnik*, 5. IX. 1989.

⁴⁸ „A sada borba za vlast“, *Večernji list*, 9. IX. 1989.

dana u dan“, teško može dobiti potpuna slika političkih previranja u zemlji. *Danas* donosi vrlo dobru analizu najvažnijih zapadnonjemačkih političkih stranaka i njihovih programa nakon izbora za zapadnonjemački parlament početkom 1989. godine (međutim, ta je analiza ograničena na jedan jedini članak) dok se u *Vjesniku* i *Večernjem listu* mogu pronaći samo izvještaji i informacije o vodećoj zapadnonjemačkoj stranci Kršćansko-demokratskoj uniji (CDU). Za razliku od Istočne Njemačke, u Saveznoj Republici Njemačkoj, kao primjer relevantnih društvenih čimbenika odabrao sam autonomne saveze (npr. posebno su istaknuti bili savezi poduzetnika i zaposlenika) i sindikate koji su predstavljali integralni dio političkog sustava i koji su mogli (okupljujući različite interesne grupacije oko sebe) izravno ili neizravno itekako utjecati na političke odluke što se u praksi i događalo⁴⁹. Stoga se nedostatak izvještavanja o takvim (ali i drugim) društveno-političkim grupacijama itekako osjeti u pokušaju rekonstruiranja političke situacije prije rušenja Zida koristeći hrvatske tiskovine.

Svakako bi prilikom ovakve analize trebalo naglasiti da svi pregledani mediji (i *Večernji list* i *Vjesnik* i *Danas*), uz sadržajno ograničene rubrike vezane uz vanjsku politiku, prestaju izvještavati o zbivanjima u Njemačkoj ukoliko se odvijao neki drugi događaj od velikog značaja u zemlji ili svijetu (npr. studentske demonstracije u Pekingu koje su trajale od travnja do lipnja 1989. ili posjet Gorbačova Kini u svibnju 1989.). Stoga su razdoblja od 10-ak dana ili dva tjedna u kojima nema niti jedne vijesti o Njemačkoj uobičajena.

8. Migracije njemačkog stanovništva s Istoka na Zapad

U ovom je radu već napisano nekoliko riječi o čuvanju Zida i zabranama slobodnih migracija stanovništva u Berlinu i ostatku podijeljenog teritorija, no u ovom ću odlomku pokušat analizirati koliko su kvalitetno i opširno hrvatski tiskani mediji izvještavali o organiziranim migracijama preko granice koje su u relativno masivnijim brojkama uzele maha već mjesecima prije odluke o slobodnim migracijama stanovništva između njemačkih država. Iznimno je važno reći da su te migracije u gotovo svim slučajevima išle u smjeru Zapadne Njemačke.

⁴⁹ Preko autonomije radnog odnosa koja je bila utemeljena u Ustavu, političke odluke autonomnih saveza zaposlenika i poduzetnika imale su snažne ekonomske i društvene posljedice u zemlji.

Migracije s istoka na zapad njemačkog teritorija bile su strogo kontrolirane od strane istočnonjemačkih vlasti. Svaki građanin Istočne Njemačke koji se poželio iseliti iz zemlje morao je predati zahtjev za iseljenjem, a na rješenja zakona (ne uvijek pozitivnih) znalo se čekati i do deset godina. Stoga su se mnogi odlučivali za odlazak iz zemlje nelegalnim putem, odnosno, pod krinkom turističkih putovanja, migrirali iz Istočne Njemačke u Zapadnu preko Mađarske i Austrije ili Čehoslovačke. Takve okolnosti omogućile su prilike u Mađarskoj gdje se komunizam 1989. godine već u ozbiljnoj mjeri rušio. Naime, početkom 1989. godine mađarski parlament donio je „demokratski paket“ reformi i zakona koji su omogućili osnivanje sindikata, slobodu okupljanja i udruživanja, slobodu tiska, ali je usvojena i odluka o osnivanju nezavisnih stranaka. Na tragu takve politike, u svibnju su mađarski vojnici (po naputku državnog vrha) „skinuli željeznu zavjesu“ prema granici s Austrijom, što je omogućilo Nijemcima iz Istočne Njemačke odlazak u Zapadnu preko Mađarske i Austrije o čemu je izvijestio *Večernji list*: „Specijalni traktor mađarske armije zaletio se i čeličnim sječivima probio bodljikavu žicu kod Hegyeshaloma, najvažnijeg prijelaza mađarsko-austrijske granice, na pravcu Beč-Budimpešta. Istovremeno je buldožer iz temelja iskopao jednu betonsku protutenkovsku prepreku i navalio na ostale.“⁵⁰ Veliki značaj tog događaja ilustrira činjenica da je „probijanje“ bodljikave žice pratilo 150 stranih novinara i reportera. Ipak, ni taj način migracije nije bio lagan. *Danas* donosi članak kojim opisuje kaotičnu situaciju u Budimpešti tih mjeseci: „Zapadnonjemačka javnost svakodnevno posredstvom televizije može vidjeti svoje sunarodnjake kako pojedinačno ili sa cijelim obiteljima u dugim repovima stoje pred zgradom ambasade u Budimpešti. Većini to neće nikada uspjeti jer jednostavno više nemaju kamo stati – i tu je sve prebukirano. Ipak, mnogi od njih uporno stoje danima, noću spavajući u automobilima i sve u svemu živeći poput nomada kojima je turizam bio izlika za `put u raj`“⁵¹ Vrlo brzo Mađarska socijalistička radnička partija izdaje prijedlog, kojeg austrijska štampa naziva „senzacionalnim i odlučujućim za Austriju“, da se stvori demilitarizirana zona prema Jugoslaviji i Austriji, na jednostrano smanjivanje vojnih efektivna te povlačenje dvije stotine tenkova iz pograničnog područja, bez obzira na to hoće li Austrija i Jugoslavija slijediti taj korak. Istovremeno, Mađarska je zatražila od Moskve i povlačenje sovjetskih borbenih snaga s granice Austrija-Mađarska i Mađarska-Jugoslavija.⁵²

Iako je već mnogo napisano o lošem gospodarskom i društvenom stanju u Istočnoj Njemačkoj, hrvatski tisak u napisima o migracijama stanovništva donosi i različite motive

⁵⁰ „Pada željezna zavjesa“, *Večernji list*, 7. V. 1989.

⁵¹ „Bijeg u obećanu zemlju“, *Danas*, 15. VIII. 1989.

⁵² „Honvedi se povlače“, *Danas*, 19.IX. 1989.

koji su tjerali narod na seljenje iz jedne u drugu njemačku državu, ali i opis društvenih slojeva koji su najviše migrirali. Najbolji opis donosi *Vjesnik* napominjući kako su (u novim okolnostima, većina stanovništva koja migrira) mlađi obrazovani ljudi u potrazi za mirnijom i sigurnijom budućnošću. *Vjesnik* donosi i statističke podatke navodeći kako je najmanje milijun Nijemaca zatražilo od svojih vlasti iseljeničke dozvole, usprkos već navedenoj okolnosti da se na konačnu odluku moralo čekati najmanje šest mjeseci (zakonski), a mnogo više u prosjeku.⁵³ U napisima o migracijama, jedino časopis *Danas* donosi i odgovor na pitanje što biva s ljudima koji pokušaju ilegalno preći granicu (npr. mađarsku) te budu uhvaćeni: „Prije, dok je Mađarska još duhovno pripadala svijetu realnog socijalizma i dok je njena granica prema Austriji bila osigurana bodljikavom žicom, svaki „luđak“ koji ju je htio preći, a u tome nije uspio, dobio bi u pasoš žig koji je o tom njegovom naumu jasno govorio istočnonjemačkim vlastima, pošto bi im neumitno bio vraćen. Posljedica je najčešće bila tri godine zatvora i sve ostalo što uz to ide.“⁵⁴ *Večernji list* donosi podatke o razmjerima takvih pokušaja navodeći kako su na toj granici zabilježene tisuće incidenata, te da je od 1966. do 1988. bilo 13 500 pokušaja bijega (kopanjem tunela, sječom žice, preskakanjem preko prepreka ili pokušajima ometanja alarmnog sistema raznim elektronskim uređajima).⁵⁵ Tjednik *Danas*, u spletu od tri članka (koja su izdana u tisak tri tjedna zaredom) o izbjeglištvu Nijemaca iz DDR-a donosi i reakciju istočnonjemačkog političkog vrha na očiti i masovni egzodus svojih građana iz zemlje. Naime, vlada Istočne Njemačke reagirala je na način da su uvedene obavezne vize za Čehoslovačku u koju su dotada Istočni Nijemci mogli putovati samo s osobnim dokumentom. Na taj način, spriječen je odlazak građana iz zemlje, koji bi u praksi, odmah nakon dolaska u Čehoslovačku, sjedali na vlakove koji su vozili u SR Njemačku. Autori članka takvu situaciju nazivaju „tragedijom cijele jedne generacije“ te „rastakanjem sistema koji u nemoći da se suoči s istinom sada i prema Istoku podiže zid“⁵⁶, ovoga puta birokratski, referirajući se na uvođenje viza za Čehoslovačku. U istom spletu članaka, *Danas* (kao i *Vjesnik*) donosi svoju analizu razloga i motiva zbog kojih tisuće Istočnih Nijemaca napušta domove i odlazi iz zemlje. Zanimljivo je da autor članka (Janez Stanič⁵⁷), u svome viđenju situacije, smatra kako je ovakav egzodus iz zemlje presedan u

⁵³ „Dosta im obećanja“, *Vjesnik*, 18. IX. 1989.

⁵⁴ „Bijeg u obećanu zemlju“, *Danas*, 15. VIII. 1989.

⁵⁵ „Pada željezna zavjesa“, *Večernji list*, 7. V. 1989.

⁵⁶ „Karta više za vlak na Zapad“, *Danas*, 10. X. 1989.

⁵⁷ Janez Stanič rođen je 1937. godine u Ljubljani (umro u Ljubljani 1996.). Bio je slovenski novinar, prevoditelj i publicist. Nakon dopisničkog rada iz Moskve, 1973. počinje raditi kao urednik vanjskopolitičkog priloga slovenskog časopisa *Delo*, a radio je i kao urednik vanjskopolitičkog programa Televizije Ljubljana. Stanič je važio kao jedan od najvažnijih slovenskih društvenopolitičkih analitičara svoga vremena.

http://sl.wikipedia.org/wiki/Janez_Stani%C4%8D, 15.04.2015. 10:18

povijesti. Naime, autor napominje kako se uvijek iseljavalo iz socijalističkih zemalja, međutim, da po prvi puta u povijesti ljudi koji imaju poslove i relativno osiguranu egzistenciju, bježe iz zemlje zbog bunta i javne osude vladajućeg sistema. Stanič naposljetku zaključuje kako se „u DDR ne događa ni kontrarevolucija, ni perestrojka, ni narod, ni socijalizam ljudskog lika, već „put pod noge“, prevrat s kovčezima i putnim torbama.“⁵⁸

Osim statističkih podataka, hrvatske su tiskovine redovito prenosile vijesti vezane uz iseljenike koji su zapeli u ambasadama u Pragu, Budimpešti ili Beču, te o promjenama u zakonima vezanima uz prelazak njemačko-njemačke granice. Sama činjenica da se konkretne migracije stanovništva mogu pratiti i pomoću statističkih podataka i rascjepkanih vijesti (za razliku od političkih previranja i zbivanja) čini ovu temu kvalitetno obrađenom u hrvatskom tisku. Naime, pregledavajući vijesti, čini se da su sva tri časopisa spletom napisa o migracijama uspjeli (u većoj ili manjoj mjeri) dočarati i objasniti problematiku iseljavanja istočnonjemačkog stanovništva. Interesantno je reći da su novine prenosile i „zanimljivosti“ vezane uz migracijsku temu, kao na primjer slučaj u kojemu su dva brata iz Zapadne Njemačke superlakim letjelicama „spektakularno“ doletjeli u Istočni Berlin, u letjelicu ukrkali trećeg brata te se vratili nazad.⁵⁹

9. Erich Honecker – prvi čovjek SED-a i Njemačke Demokratske Republike

„Erich Honecker ne dopušta da išta poremeti idiličnu predodžbu, koju on sam njeguje, o DDR. Pogotovo to ne dopušta stvarnosti i činjenicama“,⁶⁰ riječi su kojima tjednik *Danas* započinje članak o ličnosti koja je, kao generalni sekretar Njemačke partije socijalnog ujedinjenja, od 1971. do 1989. vodila glavnu riječ u svim društveno-političkim odlukama Istočne Njemačke. Honecker je dakle, u povijesti njemačkog ujedinjenja bio jedna od ključnih figura, tj. osoba čije je vodstvo zemlje i vladajuće partije (uz dakako vrijeme u kojemu se komunizam u Europi počeo rušiti kao domino) dovelo do propasti zemlje i nužnog ujedinjenja sa Zapadnom Njemačkom. Stoga je bitno analizirati i protumačiti napise hrvatskih tiskovina koji govore o Honeckeru, njegovim političkim odlukama i djelovanjima, ali i kontroverzama koje su ga pratile nakon što su se njemačke zemlje ujedinile.

⁵⁸ „Sezame, mi smo unutra“, *Danas*, 17. X. 1989.

⁵⁹ „Sva braća na zapadu“, *Večernji list*, 30. V. 1989.

⁶⁰ „Vladar ispražnjene države“, *Danas*, 10. X. 1989.

Već sami način dolaska na čelo partije početkom sedamdesetih godina, mogao je pokazati da je Erich Honecker bio beskompromisna politička ličnost. Već spomenuta vanjska politika SR Njemačke kojom je tih godina pod parolom „zblizavanjem do promjena“ zapadnonjemačko vodstvo počelo graditi temelje kompromisa i budućeg ujedinjenja, ugrožavala je vodeću istočnonjemačku partiju SED koja je bezuvjetno držala monopol nad svim iole važnim odlukama u Istočnoj Njemačkoj. Politiku približavanja dviju Njemački pozdravio je i tadašnji vođa SED-a (Honeckerov prethodnik), Walter Ulbricht. Međutim, pregovore sa Zapadom Ulbricht je planirao voditi svojevoljno i bez strogih smjernica koje bi mu nametao Sovjetski Savez i Informbiro. Takva Ulbrichtova „svojevoljnost“ dovela je do zavjere u vrhu partije, a vodio ju je Honecker, koji je uživao potporu vođe sovjetske socijalističke partije, Brežnjeva, te je naveo Ulbrichta na ostavku. Honeckerovu eru obilježila je ista dilema, otvaranje granica prema Zapadu i napredak nauštrb održavanja stroge kontrole nad svim društvenim zbivanjima u socijalističkoj državi.⁶¹ Politički smjer kojim je Honecker stupao za vrijeme vladanja Partijom opisao je i Jerzy Holzer rekavši da je DDR pod vlašću Honeckera nastavila s politikom velike represivnosti i snažnije indoktrinacije nego u drugim zemljama komunističkog bloka te da je Honecker težio dobivanju pozicije prvog partnera Moskve unutar bloka.⁶²

Tjednik *Danas* o Honeckerovom načinu vođenja zemlje i političkim odlukama krajem osamdesetih godina donosi vrlo kvalitetan članak na dvije stranice, u kojem je Honeckerovo vladanje državom i situacija do koje je takvo vladanje dovelo vrlo dobro analizirano. *Danas* donosi kratku Honeckerovu biografiju u kojoj je navedeno da je rođen u Saaru (tadašnjoj SR Njemačkoj) 1912. godine (tada je imao 77 godina) u obitelji saarskog rudara i komunista. Školovao se u Moskvi, a od 1937. do 1945. godine služio je zatvorsku kaznu zbog višegodišnjeg ilegalnog rada u Njemačkoj. Ubrzo nakon izlaska iz zatvora, Honecker postaje šef Slobodne njemačke omladine u sovjetskoj okupacijskoj zoni koja je ubrzo „postala“ DDR. Uredna partijska karijera dovela ga je na čelo partije kojom je upravljao praktički do kraja postojanja države.

Kroz opis događaja obilježavanja četrdesetogodišnjice osnivanja DDR-a, na kojem je gostovao i Mihail Gorbačov, a koja je bila organizirana početkom listopada 1989. godine, opisani su i obrasci ponašanja i političkog djelovanja Honeckera: „O impresivnim rezultatima, o omogućavanju čovjeku da bude čovjek, i o jedinstvu masa i partije, činjenice govore

⁶¹ Dirlmeier, Ulf...<et.al>. Povijest Njemačke. Zagreb: Barbat, 1999, str. 269.

⁶² Holzer, Jerzy. Komunizam u Europi. Zagreb: Srednja Europa, 2002., str. 145.

drugačije. Deseci tisuća građana bježe ovih dana iz „realnog socijalizma“ u onu drugu Njemačku, ostavljajući Honeckera da izgovara svoje patetične i sada već posve neuvjerljive rečenice, na proslavi koja slijedi već uobičajene rituale, ali sada u atmosferi pogreba.“⁶³ Navedeno je i da se unatoč ustaljenoj praksi bezgranične odanosti režimu, koje se režimska štampa obično držala, u ovom slučaju nisu pisali hvalospjevi o proslavi niti je opisano vrijeme dolaska ili program boravka Gorbačova, sve po Honeckerovom naputku, kako bi se spriječila veća okupljanja i masivna klicanja reformama. Navedeno je i kako je istočnonjemačka opozicija upozorena da će, ukoliko dođe do demonstracija na ulicama, policija djelovati u „kineskom stilu“.⁶⁴ U tekstu se također navodi i Honeckerov tvrd stav prema provođenju reformi koje je narod očajnički zazivao. Autor teksta pita se, imajući na umu prije svega međunarodne konstelacije, zašto je Gorbačov uopće podržavao Honeckera, unatoč činjenici da Honecker očigledno gubi konce vladanja državnom. Takvo je mišljenje potkrijepljeno i argumentima, npr. činjenicom da je zemlju u nekoliko mjeseci napustilo više od pedeset tisuća mladih ljudi, a da za takav masovni egzodus iz zemlje Honecker ne priznaje odgovornost, ni vlastitu, ni vladajuće partije već fenomen naziva „zavjerom revanšističkih snaga“: „On vjerojatno ne gleda zapadnonjemačku televiziju koja ovih dana emitira snimke masovnog slavlja istočnonjemačkih građana koji su se preko Čehoslovačke i Mađarske dočepali SR Njemačke. Kada su Bonn i Berlin pregovarali o sudbinama više tisuća istočnonjemačkih građana što su u Pragu zaposjeli zapadnonjemačku ambasadu tražeći da ih se prebaci u SR Njemačku, Honecker je, želeći sačuvati ponešto od integriteta, valjda, i obraza, pristao na neizbježno, ali pod uvjetom da vlakovi s izbjeglicama krenu u SR Njemačku dužim putem, preko teritorija DDR.“⁶⁵ U tekstu se Honeckera optužuje da kao „real-političar“ sjedeći tamo gdje jest i radeći što može, ne čini ono što mora, a optužuje ga se da provodi tvrdu politiku od same partije SSSR-a te da unatoč svim unutarnjim i vanjskim pokazateljima lošeg stanja u zemlji, ostaje krut i zatvorenih očiju, ignorirajući činjenice i opće raspoloženje u državi.

Sve su tvrdnje o Honeckeru u *Danasu* potkrijepljene argumentima i primjerima te se nakon čitanja takvog kvalitetnog i opširnog članka zbilja može zamisliti slika o Erichu Honeckeru kao tvrdom komunistu koji unatoč vremenu u kojem je vodio partiju nije pristajao na reforme i liberalizaciju zemlje.

⁶³ „Vladar ispražnjene države“, *Danas*, 10. X. 1989.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ „Vladar ispražnjene države“, *Danas*, 10. X. 1989.

Večernji list i *Vjesnik* ne donose opširne članke o Honeckerovom liku i djelu, već se njegovo ime spominje samo u kontekstu bitnih partijskih odluka i djelovanja. Doduše, *Večernji list* je u broju iz 18. XI. 1989., kada je Honecker već bio odstupio s vlasti, kratko opisao Honeckerovu političku narav: "Bivši istočnonjemački vođa namjeravao je skršiti masovne demonstracije u Leipzigu uz pomoć vojske, ali je njegov nasljednik Egon Krenz spriječio krvoproliće...Kad su u početku listopada izbile demonstracije, Honecker je bio uvjeren kako je posrijedi kontrarevolucionarna akcija usmjerena sa Zapada i zato je izdao pismenu naredbu da ih suzbiju jedinice narodne vojske Njemačke DR."⁶⁶ Iako se iz takvog napisa može zaključiti kako je Honecker do kraja svojeg vođenja istočnonjemačke partije ostao tvrd, ne mogu se donositi opći i opširni zaključci o Honeckeru kao političaru.

U *Vjesniku* i *Večernjem listu* u još se nekoliko navrata spominje Honeckerovo ime, međutim, u kontekstu pravnog procesa koji je nakon ujedinjenja Njemačke vođen protiv njega, o čemu će napisati više u poglavlju o Honeckerovom kontroverznom političkom putu koji se javnosti počeo otkrivati nakon njegova odstupanja s vlasti.

10. „Ples slobode na Berlinskome zidu“

„Po svemu sudeći, ruše se dojučerašnji stereotipi u međunarodnim odnosima i stvaraju uvjeti za likvidiranje dosadašnjih podjela...Čini se da smo došli na početak kraja podijeljene Evrope“, napisao je u srpnju 1989. godine Tomislav Butorac⁶⁷ u *Danasu*, komentirajući pripremanje Europe i svijeta na neizbježno – krah europskog komunizma. Butorac je naveo i kako veliki svjetski lideri postaju svjesni događanja toga vremena, opisujući netom održan

⁶⁶ „Honecker htio silom?“, *Večernji list*, 18. XI. 1989.

⁶⁷ Tomislav Butorac rođen je u Crikvenici 1929. godine, a gimnaziju je završio u Zagrebu. Studirao je na Elektrotehničkom fakultetu, a zatim kao stipendist *"Vjesnika"*, na Visokoj upravnoj školi, koju je i završio 1962. godine. U *Vjesnik*ovoj kući radio je od 1952. kao novinar *"Ilustriranog Vjesnika"* i *"Rebusa"* da bi uskoro postao glavni urednik *"Enigmatskih novina"*. Surađivao je i u kulturnoj rubrici *"Vjesnika"* te *"Večernjeg lista"*. Godine 1959. i 1960. Butorac je bio glavni i odgovorni urednik filmske *"Arene"*, od njezina prvog broja. Od 1964. do 1967. bio je urednik kulturne rubrike *"Vjesnika"*. Potom je bio stalni dopisnik *"Vjesnika"* iz Varšave i Praga, od 1971. do 1975. stalni dopisnik *"Vjesnika"* iz New Yorka, a od 1979. do 1986. dopisnik iz Pekinga. Nakon povratka iz Kine radio je kao urednik vanjskopolitičke rubrike *"Vjesnika"*, a potom kao komentator u tjedniku *"Danas"*. Tomislav Butorac je, uz bogatu novinarsku karijeru, napisao i publicistički naslov *"Sudjenje kulturnoj revoluciji"* (1981.) te scenarij s redateljem Zvonimirom Berkovićem za igrani film *"H-8"*, za koji je nagrađen Zlatnom arenom u Puli 1958. godine. Uz novinarstvo bio je aktivan sportski djelatnik, odbojkaški trener i sudac, predsjednik Odbojkaškog saveza Hrvatske te predstavnik bivše Jugoslavije u Europskoj odbojkaškoj federaciji. Posljednje godine života Tomislav Butorac radio je kao suradnik vanjskopolitičke rubrike *"Vjesnika"* pišući komentare i analize svjetskih događaja, posebno iz Azije. <http://liderpress.hr/arhiva/60766/>, 15.04.2015., 9:51

sastanak zemalja Varšavskog ugovora u Bukureštu na kojemu je svaka članica dobila slobodu da „postavlja putokaze u skladu s voljom svog naroda“ ili izjavu američkog predsjednika Busha u kojoj odlučno govori kako ne želi zabijati klinove između Moskve i njenih saveznika, te kako njegova putovanja kao i posjet Gorbačova SR Njemačkoj i Francuskoj nije znak suparništva niti uspostavljanje protuteže, nego prirodni dijalog o jedinstvenoj Europi.⁶⁸

Situacija u DDR-u na samom kraju osamdesetih može se opisati kaotičnom. Masovni prosvjedi i demonstracije na ulicama postali su svakodnevnicima. U Leipzigu su 9. listopada započele masovne demonstracije na kojima su se zahtijevale demokratske reforme. Iako su bile mobilizirane vojne i policijske snage, naredba za oružano obračunavanje s demonstrantima je izostala (razlozi tome su spomenuti u prethodnom poglavlju). Takva reakcija vlasti, ili točnije rečeno, izostanak reakcije, rezultirao je masovnim ustajanjem naroda protiv postojećih struktura vlasti. U samo nekoliko dana, slomljen je SED-ov režim, Politburo je srušio Honeckera, a na njegovu poziciju postavljen je Egon Krenz kojeg također vrlo brzo zamjenjuje Hans Modrow, dotadašnji okružni predsjednik SED-a u Dresdenu, koji je bio na glasu kao reformator.⁶⁹ Mjesec dana kasnije, 9. studenog, srušen je Zid u Berlinu, što je izazvalo opće oduševljenje svih građana Istočne i Zapadne Njemačke. *Danas* je takva previranja prepoznao kao najvažnije prekretnice u modernoj Europskoj povijesti. Iako je u članku pod naslovom „Igre s granicama“ naglašeno kako se ta ocjena na prvi pogled može činiti pretjeranom, s obzirom na to da je zamjena Ericha Honeckera Egonom Krenzom na prvi pogled samo kozmetička (s obzirom na činjenicu da su politički pogledi novog generalnog sekretara vrlo bliski Honeckerovima), svoju ocjenu argumentiraju činjenicom da su uz Honeckera razriješena dužnosti još dva člana Politburoa i sekretara CK, Joachim Hermann i Günther Mittag⁷⁰ koji su sloveli kao čvrsti konzervativci i Honeckerovi istomišljenici.⁷¹

Već 8. studenog, komunistička partija DDR-a, najavila je priznavanje prava na putovanje u inozemstvo svim građanima zemlje, ali suprotno očekivanjima, to nije donijelo smirenje u narodu. Iduće noći, građani Istočne Njemačke masovno su počeli prelaziti preko Zida, a policija koja je Zid čuvala, nije intervenirala.⁷²

Tomislav Butorac tih je dana za časopis *Danas* u članku koji se protezao kroz tri stranice izvijestio: “Prošlog četvrtka Njemačka DR je otvorila granice prema Zapadnoj

⁶⁸ „Kikiriki za djecu“, *Danas*, 18.7.1989.

⁶⁹ Dirlmeier, Ulf...<et.al>. Povijest Njemačke. Zagreb: Barbat, 1999, str. 268.

⁷⁰ Joachim Hermann bio je zadužen za propagandu u DDR-u, a Günther Mittag za privredu.

⁷¹ „Igre s granicama“, *Danas*, 24. X. 1989.

⁷² Holzer, Jerzy. Komunizam u Europi. Zagreb: Srednja Europa, 2002., str. 177.

Njemačkoj i Zapadnom Berlinu, dozvolivši svojim građanima da slobodno putuju iz zemlje. Iako su dramatične vijesti iz Berlina prestizale jedna drugu, nije se očekivalo da će Berlinski zid, taj simbol podijeljene Njemačke i Evrope, tako brzo postati suvišan. Čim je odluka objavljena, tisuće ljudi nagnule su prema Zidu, kako bi provjerili mogu li ga doista prijeći. I to im je bez teškoća uspijevalo.⁷³ U nastavku članka vrlo su detaljno opisani uvjeti koje su vlasti postavljale za prelazak granice, a koji su se u potpunosti razlikovali od dotadašnjih. Naime, Vlada Njemačke DR je najavila kako se zahtjevi za putovanje u inozemstvo mogu podnijeti bez navođenja motiva, a da će se dozvole za prelazak granica izdavati bez odlaganja. Policiji je naređeno da odmah izdaje vize onima koji se žele iseliti, a šef berlinskog partijskog komiteta i član Politbiroa, Günther Schabowski, izjavio je kako se može putovati preko svih graničnih prijelaza, što je u praksi značilo da je Berlinski zid postao nepotreban i suvišan.⁷⁴ *Danas*, u istom članku, donosi i reakcije sa Zapada na prijelomne događaje u DDR-u, što uvelike pomaže u upotpunjavanju šire slike događaja hrvatskom čitatelju. Navedeno je da je američki predsjednik Bush oduševljen „dramatičnim događajem“, kao i govor francuskog ministra vanjskih poslova koji je govorio o velikom koraku prema demokratizaciji i u kojem je izrazio radost zbog njemačkog naroda i čestitke onima koji su shvatili „potrebu vremena“. Vrlo su dobro objašnjene i okolnosti koje su dovele do rušenja Zida, te je naglašena brzina odvijanja velikih događaja u vrlo kratkom vremenu. Iako su istočnonjemačke vlasti još u kolovozu iste godine kritizirale mađarsko otvaranje granica, već u mjesecu studenom i Istočna Njemačka donijela je takvu „radikalnu“ odluku. Opisane su i unutarnje promjene u državi koje je najavio Egon Krenz i koje su posljedica otvaranja granica: smanjenje državnog aparata, priznanje da se sabotiralo *perestrojku* i *glasnost*, promjena političkog i ekonomskog sistema te izbornog sistema, dozvoljavanje ravnopravnog djelovanja ostalih političkih stranaka, sloboda štampe, ograničavanje mandata političarima, promjene u školstvu, civilno odrađivanje vojnog roka i dr.⁷⁵

Čitanjem časopisa *Danas*, čitatelj je mogao zaključiti i da se trenutna istočnonjemačka vladajuća garnitura ograđuje od Honeckera, zbog javnih kritika koje i *Danas* prenosi, a koje su se odnosile na birokratsku aroganciju, skrivanje iza propagande i lažnu demokraciju što je bilo karakteristično za Honeckerovo vođenje partije.

⁷³ „Ples slobode na Berlinskom zidu“, *Danas*, 14. XI. 1989.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Isto.

Ono što nedostaje u *Danasovim* izvještajima svakako je detaljniji opis građanske reakcije na rušenje Zida te kratkotrajne refleksije na taj događaj u narodu.

Večernji list svakodnevno je izvještavao o velikim previranjima koja su se zbivala u DDR-u. Iako *Večernjakovi* članci nisu do detalja argumentirani kao oni u tjedniku *Danas*, čitatelj je mogao dobiti kvalitetan pregled događaja vezanih uz rušenje Berlinskog zida. Već 8. studenog 1989. godine objavljen je članak koji je izvijestio o ostavci Honeckerove vlade, što je okarakterizirano kao dramatično, ali ne i neočekivano.⁷⁶ Autor članka, Nenad Ivanković⁷⁷, u svojoj analizi događaja, zaključuje kako je jedini način da se smiri istočnonjemački narod, uvođenje demokratskog izbornog zakon te slobodni i tajni izbori što u osnovi pretpostavlja novi politički sistem u zemlji. *Večernjak* je izvijestio i o rušenju Politbiroa u Istočnoj Njemačkoj kao i o smjenama u vrhu Jedinostvene socijalističke partije Njemačke DR. U istom članku, *Večernji list* navodi kako je Ministarstvo unutrašnjih poslova Njemačke DR izjavilo da je priznat „Novi forum“,⁷⁸ što je označilo i liberalizaciju istočnonjemačke političke scene.⁷⁹ Isti je dnevnik objavio i kratak članak o promjeni u programu istočnonjemačke televizije - prestala se emitirati politička emisija Karla Eduarda von Schnitzlera, kojeg Maroje Mihovilović kao autor članka naziva „ideološkim žandarom“. Mihovilović je dobro prepoznao važnost tog naizgled nebitnog događaja, s obzirom na to da je Schnitzler bio jedna od najomraženijih javnih ličnosti toga vremena, „simbol državne propagande koji je punih 30 godina istočnonjemačke građane s malih ekrana zlobnim hladnoratovskim komentarima uvjeravao u zlo kapitalizma i čari realnog socijalizma.“⁸⁰ S obzirom na činjenicu da je samo tjedan prije te vijesti, Schnitzler u televizijskoj raspravi napao goste emisije koji su govorili o potrebama reformi, njegov odlazak s nacionalne

⁷⁶ „Ostavka vlade“, *Večernji list*, 8. XI. 1989.

⁷⁷ Nenad Ivanković diplomirao je filozofiju i komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Magistrirao na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu (1980.). Zapošljava se kao novinar u *Vjesnikovoj* kući i radi kao urednik i komentator u listu *Vjesnik* te tjedniku *Danas*. 1988. odlazi za dopisnika u Bonn, odakle izvještava za *Vjesnik*, *Večernji list* te povremeno za Hrvatsku televiziju i Hrvatski radio. Suosnivač je Njemačko-hrvatskog društva sa sjedištem u Bonnu. Kraće vrijeme bio je ministar-savjetnik u prvom hrvatskom veleposlanstvu u Bonnu (1992.), a potom se vratio dopisničkom poslu (do 1996.). Za doprinos razvoju hrvatsko-njemačkih odnosa, njemački predsjednik Roman Herzog odlikovao ga je najvišim njemačkim odličjem – Križem za zasluge (1994.). Godinu dana kasnije Hrvatsko novinarsko društvo proglasilo ga je novinarom godine (za tekstove o NATO-u). Hrvatski predsjednik Franjo Tuđman odlikovao ga je ordenom Danice hrvatske s likom Antuna Radića (1995.). http://hr.wikipedia.org/wiki/Nenad_Ivanković, 15.4.2015., 12:53.

⁷⁸ Novi forum bila je organizacija koja je u vrijeme Honeckerova režima smatrana ilegalnom iako su njezini predstavnici duže vrijeme javno sudjelovali u političkom životu. Novi forum predstavljao je najmasovniju i najutjecajniju opozicijsku organizaciju koja je brojala nekoliko desetaka tisuća članova. Ideja Novog foruma nije bila rušenje socijalizma, nego njegova liberalizacija i reforma.

⁷⁹ „Pao i Politbiro“, *Večernji list*, 9.XI.1989.

⁸⁰ „Otišao ideološki žandar“, *Večernji list*, 3. XI. 1989.

televizije može se ocijeniti kao jedan od vidljivijih znakova promjene u istočnonjemačkim medijima.

Što se izvještavanja o samom činu rušenja Berlinskog zida tiče, čini se kako je *Večernji list*, za razliku od *Danasa*, bolje prepoznao važnost aktualnog događaja, što se može zaključiti na temelju činjenice da su četiri dana zaredom naslovnicu *Večernjaka* krasili napisi o padu Zida: „Kraj Berlinskog zida“, „Ples na Zidu“, „Berlin u kaosu emocija“ i „Berlin – otvoreni grad“. Ono što se u člancima naglašava je radikalnost i neočekivanost odluke istočnonjemačkih vlasti o otvaranju granica: „Vijest je duboko iznenadila, jer se nije pretpostavljalo da bi u ovom trenutku Njemačka DR mogla učiniti tako drastičan potez.“⁸¹ Autor drugog članka, Maroje Mihovilović⁸² sažeto i koncizno u velikom i sadržajnom članku predstavlja kratku povijest podijeljenog Berlina od same izgradnje Zida, što se čini kao vrlo koristan podsjetnik svakom čitatelju koji je manje upućen u modernu povijest njemačkog naroda.

Već navedeni nedostatak u *Danasovim* člancima o opisu opće atmosfere u narodu nakon rušenja Zida, *Večernjak* vrlo dobro nadoknađuje. Nenad Ivanković donosi opis atmosfere: „Pošto je Günther Schabowski posve iznenada u četvrtak navečer objavio da građani DR Njemačke mogu odmah na Zapad preko istočnonjemačkih graničnih prijelaza i to bez ikakvih posebnih formalnosti, u oba dijela Berlina zavlada je neopisiva atmosfera: prava narodna svetkovina! Ljudi su plesali na Berlinskom zidu, pjevali i pili sekt.“⁸³ Drugi *Večernjakov* članak naslovljenim s „Oduševljenju nema kraja“ započet je citatom mladog Istočno Berlinčanina: „Koje li radosti, koje li sreće, pa to je najluđa stvar u stotinu godina!“⁸⁴ U još se nekoliko navrata *Večernji list* osvrće na atmosferu u narodu što svakako pomaže upotpunjavanju slike o rušenju Berlinskog zida i pomaže u čitateljskoj rekonstrukciji događaja.

Nenad Ivanković u *Večernjem listu* također donosi detaljna svakodnevna zbivanja vezana uz otvaranja novih graničnih prijelaza u zemlji navodeći da je nakon četrdeset godina ponovno otvoren Glienikerški most između Zehlendorfa i Potsdama, da su maknute zapreke

⁸¹ „Kraj Berlinskog zida“, *Večernji list*, 10.XI. 1989.

⁸² Maroje Mihovilović se tijekom sedamdesetih godina afirmirao kao vanjskopolitički reporter, uređivao je magazin Start, a više od 20 godina proveo je u *Večernjem listu*, surađujući istodobno kao dopisnik s nekoliko eminentnih stranih medija. U bogatoj je karijeri objavio više tisuća novinskih tekstova, bio je jedan od pokretača tjednika Globus i Nacional te mnogih drugih medijskih projekata.

⁸³ „Zid srušen, brige ostale“, *Večernji list*, 11. XI. 1989.

⁸⁴ „Oduševljenju nema kraja“, *Večernji list*, 11. XI. 1989.

na Potsdamskom trgu te da su u Brenauer Strasse istočnonjemačke vlasti odredile da se sruši 20-ak metara Zida kako bi se načinio novi granični prijelaz.⁸⁵

Za razliku od *Vjesnika* i *Danasa*, *Večernji list* prenosi i prvu reakciju zapadnonjemačkih političara na vijest o otvaranju granica: „Otvaranje granica, nakon toliko godina začahurenosti u bodljikave žice, s oduševljenjem je u četvrtak uvečer primljeno i u zapadnonjemačkom Bundestagu. Kada su poslanici čuli za tu vijest, prekinuli su raspravu i spontano počeli pjevati njemačku himnu.“⁸⁶

Novine *Vjesnik* vrlo su šturo izvijestile o veliki previranjima u Istočnoj Njemačkoj koja su se odvijala krajem 1989. godine. O svakodnevnim političkim promjenama koje su se odvijale prije otvaranja granica nije napisano ništa, dok je dan nakon otvaranja granica Istočne Njemačke i „rušenja“ Zida, pisano vrlo objektivno i suzdržano. Najviše prostora o tim događajima *Vjesnik* donosi za Novu godinu 1990., u članku „Fešta stoljeća?!“ gdje je opisan dio atmosfere s dočeka Nove godine „na Berlinskom zidu“, gdje su se okupile stotine tisuća Nijemaca da proslave novo zajedništvo: „Bila je to svakako najveća fešta u ovom stoljeću! Pet stotina tisuća Nijemaca dočekalo je Novu godinu na Berlinskom zidu, kod Brandenburških vratiju, u neopisivoj gužvi i kolektivnom transu. Oči svih Nijemaca bile su uprte u Berlin odakle je televizija izravno prenosila novogodišnji zagrljaj zemljaka s jedne i druge strane granice.“⁸⁷ *Vjesnik* opisuje i tragični događaj koji se dogodio u novogodišnjoj noći, kada se montažni dio Brandenburških vrata, pod silinom stotinjak slavljenika koji su se popeli na 26 metara visok spomenik, odlomio i pao na zgusnutu masu ljudi podno spomenika. Tragični događaj je rezultirao smrću jednog mladića i 130 ozlijeđenih. *Vjesnik*, za razliku od *Večernjaka* ne dijeli oduševljenje otvaranjem granica DDR-a, te skeptično prenosi napise iz njemačke štampe: „Pišući u utorak o tim prizorima masovne navale i pijanstva, bonksi „Die Welt“ se zapitao nisu li oni u inozemnih promatrača možda izazvali zabrinutost, dapače, strahovanja te pitanja: Jesu li to Nijemci? Je li to ponovno ujedinjenje? Kamo vodi taj put?“⁸⁸ Ostatak članka posvećen je opisu svih ekscesa i nereda koji su se odvijali tih dana, posebno ističući napad na policajce u Hannoveru gdje su policajci u zasjedi napadnuti, zapaljeno im je službeno vozilo, a prethodno je iz vozila ukradena automatska puška.⁸⁹ Čitajući *Vjesnik*, objektivan čitatelj (napose s vremenskim odmakom), može dobiti dojam da *Vjesnik*, na neki

⁸⁵ „Berlin u kaosu emocija“, *Večernji list*, 12. XI. 1989.

⁸⁶ „Zid srušen, brige ostale“, *Večernji list*, 11. XI. 1989.

⁸⁷ „Fešta stoljeća“, *Vjesnik*, 3. I. 1990.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Isto.

način, pokušava osporiti veličinu opisanog događaja navodeći, nakon kratkog uvoda, samo negativnosti vezane uz otvaranje granica. S obzirom na to da su drugi napisi o otvaranju granica izrazito šturi, gubi se dojam kritičkog prikazivanja pozitivne i negativne strane otvaranja granica.

11. Gospodarske i kulturne razlike Istočne i Zapadne Njemačke nakon otvaranja granica

Odmah nakon ukidanja granica između dviju država, počelo se nametati pitanje ujedinjenja u jedinstvenu njemačku državu. Prije nego opišem proces ujedinjenja, odnosno, kako je hrvatski tisak prenio i objasnio pitanja vezana uz samo ujedinjenje, analizirat ću napise hrvatskog tiska o konkretnim gospodarskim i društveno-političkim razlikama dviju njemačkih država koje su se našle pred ujedinjenjem. Smatram kako je bitno napisati ponešto o toj temi kako bi se lakše shvatila problematika vezana uz ujedinjenje o čemu ću pisati u sljedećem poglavlju.

„Zapadni Berlin ovog je vikenda zaista bio na rubu kaosa: gradski promet u širem središtu grada bio je posve blokiran, svuda se moralo pješice, kroz beskrajno mnoštvo. Usprkos svemu tome, grad je proživljavao nezaboravne trenutke ponovnog susreta „dviju Njemačka“: za stanovnike Istočnog Berlina i ostale zemljake, upriličene su na mnogim mjestima poljske kuhinje, dijelio se čaj i pivo, planovi grada, a trgovine su radile povrh radnog vremena, spuštajući cijene i primajući bezvrijedne istočnonjemačke marke.“⁹⁰ Atmosfera opisana u članku *Večernjeg lista* dobro je ilustrirala novo zajedništvo njemačkog naroda. Iako se u tim trenucima nisu pravile razlike između istočnih i zapadnih Nijemaca, one su itekako postojale, a pritom mislim na činjenicu da je njemački narod desetljećima živio potpuno različitim državama, suprotnih ideologija, različitog stupnja razvitka države i ogromnim razlikama u životnom standardu građana.

Dr. Vlatko Mileta⁹¹ je za časopis *Danas* analizirao postojeće gospodarsko i ekonomsko stanje u Istočnoj Njemačkoj nakon otvaranja granica te mogućnostima koje su se

⁹⁰ „Berlin otvoreni grad“, *Večernji list*, 13. XI. 1989.

⁹¹ Vlatko Mileta rođen je 12. siječnja 1936. godine u Šibeniku; diplomirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu; magistrirao na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu (1967.); doktorirao na Fakultetu političkih znanosti Zagrebu (1970.); zaposlen na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu od 1964. Član je Hrvatskog politološkog

otvarale nakon toga. Mileta je vrlo kvalitetno prezentirao i dotadašnje stanje, napominjući već u uvodu kako je i dotad postojao prešutni konsenzus u odnosima Istočne i Zapadne Njemačke (a preko nje i Europske zajednice), a riječ je o trgovini između dviju njemačkih država, koju je EZ tretirala kao trgovinu unutar jednog područja, pa Istočna Njemačka nikad nije bila podvrgnuta restrikcijama koje su se uobičajeno primjenjivale prema državama nečlanicama EZ-a. Mileta također naglašava kako je Zid (tj. izoliranost koju je simbolizirao) zatvorio Istočnu od Zapadne Njemačke, a dugo vremena i sve bitne ekonomske odnose između dvaju blokova, što je izravno značilo i zatvorenost Istočne Njemačke u sferi ekonomije. Osim toga, blokirani su bili i tehnološki transferi pa je Istočna Njemačka bila isključena od pogodnosti tehnološkog razvoja. Razlika se mogla vidjeti i kod dostupnosti modernim tehnologijama u DDR-u, s obzirom na to da su monopol na modernu tehnologiju u to vrijeme imale Sjedinjene Američke Države čiji su proizvodi bili na spisku zabranjenih u DDR-u, što je rezultiralo sve evidentnijim tehnološkim zaostatkom Istočne Njemačke nad Zapadnom.⁹² *Danas*, unatoč kvalitetnoj općoj analizi ekonomske situacije u obje zemlje nije uspio ilustrirati razlike u životnom standardu građana tih dviju zemalja.

Za *Večernji list* je Nenad Ivanković napisao članak iz kojega se može vidjeti razlika u životnom standardu između Istočne i Zapadne Njemačke, opisujući dane nakon otvaranja granice u kojima su građani Istočne Njemačke pohrlili u SR Njemačku i pokupovali „sve – od novina, do voća i tehnike“, tj. svih osnovnih proizvoda koji se nisu mogli pronaći u istočnonjemačkim trgovinama.⁹³ Ivanković navodi i kako su Istočni Nijemci bili oduševljeni Coca-colom i kvalitetnim cigaretama koje su mogli kupiti u zapadnonjemačkim trgovinama. Zanimljiv je i podatak da je iz Istočne Njemačke izašlo toliko domaće valute, a unesena je tolika količina zapadnonjemačkog novca, da je vrijednost istočnonjemačke marke za jedan vikend pala 100%.

U *Vjesniku* se nije pisalo u konkretnim razlikama i problemima između dviju država nakon otvaranja granica, a takvi podatci teško se mogu izvaditi iz konteksta ostalih napisa i članaka u *Vjesniku*.

Razlike su postojale i u svim sferama političkog djelovanja što je počelo stvarati dodatne probleme prilikom ujedinjenja dviju država, o čemu se hrvatski tisak nije posebno

društva, Matice Hrvatske, Društva ekonomista Hrvatske, Hrvatske udruge za međunarodne studije, Atlantskog vijeća. Odlikovan Redom Danice Hrvatska s likom Ruđera Boškovića 1998. godine.

<https://tkojetko.irb.hr/znanstvenikDetalji.php?sifznan=990&podaci=biografija>, 15. IV. 2015., 18:26

⁹² „Pucanje najčvršće karike“, *Danas*, 21. XI. 1989.

⁹³ „Coca-cola za graničare“, *Večernji list*, 20. XI. 1989.

referirao. Čini se kako ova izuzetno bitna tema vezana uz problematiku ujedinjenja nije dobro opisana u hrvatskom tisku. Niti jedne od pregledanih novina nisu uspjele samostalno donijeti kompletnu sliku gospodarskih, društvenih i političkih razlika između dviju zemalja u razdoblju između otvaranja granica dviju država i samog čina ujedinjenja.

12. Demonstracije u SR Njemačkoj i DDR-u prije ujedinjenja Njemačke

U razdoblju od početka 1989. godine do ujedinjenja Njemačke, njemački narod nije bio puki promatrač političkih promjena koje su se odvijale oko njega. Naprotiv, u mnogim njemačkim gradovima kroz to razdoblje održavale su se demonstracije povezane s vrlo širokim spektrom narodnih zahtijevanja. Takvi skupovi postali su toliko masivni da ih vlasti jednostavno nisu mogle ignorirati. Jerzy Holzer u djelu *Komunizam u Europi* navodi kako su demonstracije u DDR-u u rujnu 1989. toliko odjeknule u svijetu da se Gorbačov u dijelu svog govora u Berlinu, u listopadu iste godine, obratio i demonstrantima i to vrlo pomirljivim tonom.⁹⁴ U knjizi *Povijest Njemačke* autori su pisali mnogo o demonstracijama u DDR-u, te iako nije izričito navedeno, može se zaključiti kako smatraju da su demonstracije građana bile povod otvaranju granica između DDR-a i SR Njemačke i velikim političkim promjenama koje su uslijedile: „Kada je dana 9. listopada u Leipzigu jedna velika masovna demonstracija, usprkos goleme mobilizacije policije i borbenih grupa, protekla mirno i kada je izostala slućena naredba za pucanje, brana je pukla. U mnogim gradovima DDR-a sljedećih su se tjedana održavale demonstracije sa sve većim brojem sudionika. U samo nekoliko dana, slomio se SED-režim koji je bio tako čvrst.“⁹⁵ S takvim zaključkom slaže se i Tomislav Butorac koji je u članku objavljenom u časopisu *Danas* napisao: „Najkraće, valovi izbjeglica iz Njemačke DR i lavina nezadovoljstva onih što ostaju otjerala je s vlasti Ericha Honeckera, njegov Politbiro i vladu, a njihove nasljednike prisiljava na užurbane ustupke ne bi li spasili što se od diskreditiranog socijalizma spasiti može.“⁹⁶ Mišljenje relevantne literature o važnosti demonstracija u Njemačkoj pred ujedinjenje ponukalo me da se osvrnem i na napise o tim događajima u hrvatskom tisku te donesem zaključak o tome u kolikoj je mjeri tisak uspio prenijeti važnost i masovnost mobiliziranog njemačkog puka u tom razdoblju.

⁹⁴ Holzer, Jerzy. *Komunizam u Europi*. Zagreb: Srednja Europa, 2002., 175.

⁹⁵ Dirlmeier, Ulf...<et.al>. *Povijest Njemačke*. Zagreb: Barbat, 1999., 287.

⁹⁶ „Ples slobode na Berlinskom zidu“, *Danas*, 14. XI. 1989.

Tjednik *Danas* prvi veliki članak napisan isključivo o temi narodnih nereda, objavio je 23. siječnja 1990. godine. U članku je opisana situacija u kojoj su građani DDR-a nakon okupljanja s idejom demonstracije, upali u zgradu *Stasija*⁹⁷ u Istočnom Berlinu te je demolirali: „Sto tisuća ljudi demonstriralo je ispred centrale ove tajne policije tražeći (po tko zna koji put) njezin definitivni kraj...Tisuće i tisuće prodrijele su u ovaj hram čuvara revolucije, uništavajući sve pred sobom u gotovo očajničkoj nakani da pronađu vlastite dosjee i iskale bijes na onima koji su još do jučer bili nedodirljivi, i koji su udarcem pendreka određivali sudbinu mnogih nesretnika.“⁹⁸ Iako u članku nisu opisani rezultati i epilog takvih nereda na berlinskim ulicama, vjerno je prikazana dramatična situacija s kojom se istočnonjemačka vlada morala suočiti, a članak je pokazao i silinu i političku aktivnost njemačkog puka. Tjednik je u travnju objavio članak Tomislava Butorca u kojem su opisani česti i masovni neredi u Berlinu u proteklm mjesecima. U članku nisu navedeni konkretni uzroci i zahtjevi naroda, no iz konteksta se može zaključiti kako su teške životne prilike u DDR-u izazvale bijes naroda, a glavne mete vandala u Berlinu bili su spomenici komunizmu: „Ubrzo potom, prošle nedjelje ukazale su se nove prilike za divljanje. Poslije neke nogometne utakmice u Istočnom Berlinu, više stotina mladića haračilo je u središtu grada...Okupili su se na glavnom trgu, Alexander platzu, a po spomeniku Marxa i Engelsa ispisivali su goleme kukaste križeve.“⁹⁹ U članku je navedeno kako su većinu nereda izazivali mladi neonacisti, ali i da su im se u vandalizmu pridruživali građani koji se nisu mogli povezati s neonacizmom, već su jednostavno htjeli srušiti postojeći režim. Zanimljiv je i neodređeni dio navedenog citata gdje autor piše „poslije *neke* nogometne utakmice“, čime je Butorac htio ilustrirati nevažnost događaja koji je bio povod „divljanju“, naglašavajući pritom zahuktalu opću atmosferu u DDR-u.¹⁰⁰ Posljednji članak koji je tjednik *Danas* objavio govorio je o velikim demonstracijama u Leipzigu i drugim istočnonjemačkim gradovima u travnju 1991. godine, kada su demonstranti na ulicama iskazivali nezadovoljstvo i razočarenje jer se nisu ostvarile njihove nade i obećanja političara prije ujedinjenja.¹⁰¹

Nekoliko navedenih članaka koje je *Danas* objavio o demonstracijama i uličnim neredima u DDR-u i SR Njemačkoj korisni su za upotpunjavanje slike o ujedinjenju Njemačke u hrvatskom novinstvu. Međutim, nakon čitanja tih članaka, čitatelju ostaje mnogo

⁹⁷ Stasi (njem. Ministerium für Staatssicherheit, Ministarstvo za državnu sigurnost) – tajna policija u DDR-u kojom je izravno upravljala vladajuća partija. Zadatak organizacije bio je progon političkih neistomišljenika te zastrašivanje disidenata i režimskih neprijatelja.

⁹⁸ „Čuvar revolucije Stasi“, *Danas*, 23. I. 1990.

⁹⁹ „Neonacizam kao sida“, *Danas*, 8. V. 1990.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ „Treći gnjev“, *Danas*, 2. IV. 1991.

neodgovorenih pitanja. U člancima nisu navedeni stvarni uzroci građanskog nezadovoljstva (iako se lako mogu pretpostaviti), niti povodi nemirima. Također, *Danas* ne piše o epilogu takvih nemira, niti o reakciji njemačkog vodstva na njih, što čini ovu temu „polovično“ obrađenom u tjedniku.

Pregledavajući novinske članke u *Večernjem listu* koji su pisali o navedenoj temi, dobiva se osjećaj kako je *Večernjak* osjetno ranije prepoznao političku dimenziju demonstracija u njemačkim zemljama. Prvi od članaka o uličnim neredima i demonstracijama objavljen je u svibnju 1989. godine., a ticao se nereda koji su se odvijali u Zapadnom Berlinu, povodom proslave 1. maja. Autor članka u uvodnoj rečenici navodi da se „takvi neredi i ulični obračuni ne pamte od početka desetljeća“.¹⁰² U neredima je ozlijeđeno 322 policajca, a uništeno je ili oštećeno 120 policijskih vozila. Osim navođenja broja ozlijeđenih i štete koju su demonstranti u gradu napravili, ni u ovom članku nije izričito navedeno koji je bio povod takvim neredima. Desetak dana nakon tog članka, objavljen je kratak članak u kojemu je navedeno da je u Zapadnom Berlinu više od 16 tisuća policajaca, policijskih službenika i građana protestiralo zbog nereda koji su se za svibanjskih praznika dogodili u Zapadnom Berlinu.¹⁰³ Naglašeno je i kako su to najveći neredi u Berlinu nakon Drugog svjetskog rata. Iako ovaj kratak članak zapravo donosi reakciju na nered o kojima je *Večernji* pisao nekoliko dana prije, što je svakako korisno u rekonstrukciji situacija, nije navedena reakcija vladajućih na nered, pa članak ostavlja dojam nedovršenosti. Teško je vjerovati da državni vrh nije ni na koji način reagirao na „najveće nered u gradu od Drugog svjetskog rata“, pa je zaključak da članak ne donosi ukupnu sliku situacije o kojoj izvještava. Treba napomenuti da se, za razliku od članaka iz *Danasa*, u ovom članku može pronaći odgovor na pitanje koji su uzroci nemirima bili: „Prevladava mišljenje da nije bio posrijedi socijalni bunt već nekontrolirana erupcija mržnje prema državi i društvu“.¹⁰⁴ Idući članak o demonstracijama na njemačkim ulicama *Večernji* objavljuje jednu i pol godinu nakon opisanog, u studenom 1990. U vrlo kratkom članku naslova „Demonstracije u Leipzigu“ stoji: „Istodobno sa zasjedanjem Parlamenta u Berlinu, u Leipzigu su održane demonstracije koje je organizirao opozicijski Novi forum. Istaknut je zahtjev da Jedinstvena socijalistička partija odustane od rukovodeće uloge u društvu, te je izraženo nepovjerenje šefu države i Partije Egonu Krenzu te drugim najvišim funkcionerima“.¹⁰⁵ Iako su u članku doneseni i uzrok demonstracija i zahtjevi

¹⁰² „Ulične borbe u Z. Berlinu“, *Večernji list*, 3. V. 1989.

¹⁰³ „Protesti protiv nereda“, *Večernji list*, 12. V. 1989.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ „Demonstracije u Leipzigu“, *Večernji list*, 4. XI. 1990.

demonstranata, kao i tko je demonstracije organizirao, nije opisana brojnost nezadovoljnih građana, pa je teško zaključiti koliki politički pritisak su demonstranti mogli izvršiti na vladajuće strukture. Dva tjedna kasnije, *Večernjak* objavljuje još jedan kratak članak o demonstracijama. Iako članak vrlo kratak i koncizan, bez dodatnih komentara, čitatelju odgovara na sva relevantna pitanja: „U nekoliko gradova Njemačke DR jučer su održane demonstracije građana koje su organizirali kulturni radnici i umjetnici. Osnovni zahtjev tih masovnih okupljanja bio je sloboda stvaralaštva, sloboda izražavanja, mišljenja i okupljanja i sloboda štampe. Najviše demonstranata – više od 50.000 – okupilo se u Dresdenu. Oni su stvorili povorku dugu nekoliko kilometara. Na transparentima se zahtijevala reforma kulturne politike i odustajanje od rukovodeće uloge Partije u društvu.“¹⁰⁶ O demonstracijama u DR Njemačkoj se moglo pročitati i u člancima koji nisu izvještavali isključivo o toj temi. Naime, Nenad Ivanković je napisao članak u kojem je prvenstveno govorio o slobodnim izborima u DR Njemačkoj, no u dijelu članka se osvrće i na demonstracije, te daje odgovor na pitanje koliko su masovne bile demonstracije u Leipzigu, što je *Večernji* propustio dotada napisati, a komentira i odjeke koje su demonstracije izazvale izvan DR Njemačke: „Usprkos svim tim promjenama, ogorčenje stanovništva nije nimalo stišano. O tome kazuju i lajpciške demonstracije od ponedjeljka kada je na ulice izašlo 250.000 ljudi, zahtijevajući punu slobodu, kao uostalom i demonstranti u drugim istočnonjemačkim gradovima. Izražena je i solidarnost s demonstrantima u Pragu, a minutom šutnje odana je počast ubijenom čehoslovačkom demonstrantu. Time je *revolucija svijeća* upravo u gradu u kojem je začeta (Leipzigu), svakako dobila svoju internacionalnu dimenziju.“¹⁰⁷ *Večernji* je nekoliko dana kasnije objavio još jedan Ivankovićev uradak simboličnog naslova „Snaga *revolucije svijeća*“¹⁰⁸. U članku autor ne govori o demonstracijama općenito već opisuje (pozitivne) promjene koje je DR Njemačka u samo nekoliko tjedana proživjela, a koje su bile izazvane demonstracijama na istočnonjemačkim ulicama. Ivanković je iz Berlina izvještavao i sredinom studenog u seriji od tri članka koji su objavljeni tri dana zaredom, a riječ je bila o nezapamćenim neredima i sukobima s policijom u siromašnim četvrtima Berlina. Naime, kada je policija počela tjerati beskućnike iz državnih zgrada koje su nelegalno zaposjeli i pretvorili u dom, izbili su neredi

¹⁰⁶ „Nove demonstracije“, *Večernji list*, 20. XI. 1990.

¹⁰⁷ „Izbori (pre)brzo?“, *Večernji list*, 22. XI. 1990.

¹⁰⁸ „Snaga revolucije svijeća“, *Večernji list*, 30. XI. 1990.

koje je tri dana i noći smirivalo 1400 policajaca.¹⁰⁹ Posljednji članak iz serije najavio je smirivanje situacije u Berlinu i policijsku kontrolu nad ulicama.¹¹⁰

Večernji list objavio je u zadanom razdoblju više članaka o demonstracijama u njemačkim zemljama. Iako svaki od članaka ne donosi potpune informacije o tim događajima, splet svih objavljenih članaka donosi široku i kompletnu sliku demonstracija. Može se zaključiti kako je *Večernji list* redovitom čitatelju pružio kvalitetne informacije o demonstracijama i prenio političku težinu koju su nosile.

Kao i prethodna dva lista, i *Vjesnik* se u nekoliko članaka osvrće na demonstracije. Zanimljivo je da *Vjesnik* donosi vijesti o demonstracijama u siječnju 1990. godine, o kojima *Večernjak* uopće nije izvijestio, a *Danas* je o tim demonstracijama prenio potpuno oprečnu sliku od *Vjesnika* (*Danas* je prenio vijesti o neredima pred zgradom Stasija, gdje su demonstranti „rušili“ jedan od simbola komunističkog režima). Naime, *Vjesnik* izvještava o demonstracijama navodeći kako je narod ustvari protestirao protiv buđenja neonacizma u DDR-u: „Nakon dramatične šutnje, istočnonjemački su komunisti opet na javnoj sceni: u srijedu navečer organizirali su u Berlinu velike antifašističke demonstracije što su se pretvorile u podršku vladi i demokratskom socijalizmu. U četvrti Treptow, gdje se nalazi spomenik sovjetskim vojnicima što su pali u bici za Berlin, okupilo se 250.000 ljudi uzvikujući parole, uz istodobno skandiranje podrške vladi koja želi, još prije općih izbora u svibnju, ustanoviti ured za zaštitu ustavnog poretka (umjesto raspuštene službe državne sigurnosti).“¹¹¹ Dan nakon, *Vjesnik* objavljuje još jedan članak vezan uz opisane demonstracije, naglašavajući kako su za neredе krivi neonacisti, ne tražeći razloge nereda na ulicama u lošoj općoj situaciji u DDR-u.¹¹² Uskoro i *Vjesnik* počinje prenositi vijesti s istim zaključcima koje su donosili reporteri *Večernjeg lista* i *Danasa*, pa je objavljen članak o masovnim demonstracijama u Leipzigu, te je navedeno kako su protestanti ogorčeni postojećom situacijom u Istočnoj Njemačkoj, te da zahtijevaju promjene u društvu i političke smjene.¹¹³ U posljednjem članku koji je *Vjesnik* objavio vezano uz demonstracije (nakon siječnja, u listu se nisu mogli naći izvještaji s njemačkih ulica), kratko je opisano da *revolucija svijeća*, dotada „miran“ pokret, počinje dobivati elemente nasilnog pokreta.¹¹⁴

¹⁰⁹ „Ulični rat u Berlinu, *Večernji list*, 15. XI. 1990.

¹¹⁰ „Smirivanje u Berlinu“, *Večernji list*, 17. XI. 1990.

¹¹¹ „Zašto se širi val neonacizma“, *Vjesnik*, 5. I. 1990.

¹¹² „Stvarni strah od neonacizma“, *Vjesnik*, 6. I. 1990.

¹¹³ „Dosta im obećanja“, *Vjesnik*, 16. I. 1990.

¹¹⁴ „Raste bijes masa“, *Vjesnik*, 20. I. 1990.

Čini se kako su članci iz *Vjesnika*, koji su pisali o demonstracijama, mogli ponukati čitatelja lista na donošenje ponešto drugačijeg zaključka od onoga koji bi donio čitatelj *Večernjeg* ili *Danasa*. Naime, čitajući *Vjesnikove* izvještaje dobiva se dojam da su demonstracije u Istočnoj Njemačkoj bile izazvane buđenjem neonacizma te da su bile kratkotrajne i odvijale se samo u siječnju 1990. godine. Takvi zaključci ne slažu se s realnom slikom njemačkih gradova toga vremena te kaotične situacije koja je vladala ulicama kroz 1989. i 1990. godinu.

13. Ujedinjenje Njemačke

Splet događaja koji su se odvijali od proljeća 1989. i „skidanja željezne zavjese“ u Mađarskoj, do formalnog čina ujedinjenja Njemačke u jesen 1990. odvio se nevjerojatnom brzinom suprotno svim očekivanjima. Već u ljeto 1989. godine započeo je masovni egzodus istočnonjemačkih građana na Zapad, a već u rujnu iste godine istočnonjemačka vlada donijela je odluku o propuštanju građana u inozemstvo. Osnovan je i počeo s djelovanjem Novi Forum, Erich Honecker je smijenjen, a ubrzo nakon toga i Vlada DDR-a i Politburo dali su ostavke. U studenom je Berlinski zid otvoren, a 350 000 tisuća ljudi iselilo je iz zemlje u rekordnom roku (a do kraja 1990. godine još 300 000). U svibnju 1990. godine SR Njemačka i DDR sklopili su državni ugovor o monetarnoj, privrednoj i socijalnoj uniji. Zapadnonjemačka diplomacija je uspjela „nagovoriti“ četiri pobjednika Drugog svjetskog rata da podupru proces ujedinjenja, a već krajem kolovoza iste godine potpisan je Ugovor o ujedinjenju između Savezne Republike Njemačke i Njemačke Demokratske Republike. U listopadu je DDR prihvatio zajednički Ustav, a u prosincu je osnovan Savezni parlament u Berlinu.¹¹⁵

Takav brz rasplet događaja izazvao je niz političkih akcija koje su se odvijale u obje zemlje na dnevnoj bazi. Ujedinjenje svakako ne bi bilo moguće bez pomoći Zapada, ali i bez blagoslova Moskve. Osim navedenog, želja i volja naroda za ujedinjenjem s obje strane granice nije se mogla zanemariti ni pod kojim uvjetima. U ovom ću poglavlju pokušat analizirati u kojoj mjeri je hrvatski tisak bio uspješan u praćenju i izvještavanju svih političkih događaja koji su se zbili između otvaranja granica i „rušenja“ Zida i čina ujedinjenja. Analizu

¹¹⁵ Dirlmeier, Ulf...<et.al>. Povijest Njemačke. Zagreb: Barbat, 1999, str. 294.

članaka podijelit ću na tri dijela – na unutarnju problematiku oko ujedinjenja koja se ticala njemačkih političkih struktura, na vanjske čimbenike koji su odigrali veliku ulogu prilikom ujedinjenja dviju njemačkih zemalja te na pitanje granice s Poljskom, koje se moralo uspješno riješiti prije ujedinjenja.

13.1. Njemački naponi za ujedinjenjem

Samo desetak dana nakon otvaranja granica, Krešo Špeletić¹¹⁶ napisao je za tjednik *Danas* članak pod naslovom „Vesela pred vratima“ u kojemu s dozom zabrinutosti komentira očiti sljedeći korak u budućnosti obje njemačke države, ujedinjenje. Špeletić svoju prognozu za brzim ujedinjenjem argumentira činjenicom da se DDR našao u situaciji kao Poljska i Mađarska (koje su se nešto prije otresle bremena komunizma), no da je narod DDR-a, koji je od svojih sunarodnjaka poslije Drugog svjetskog rata bio odvojen isključivo političkim zbivanjima, više od svega željan ujedinjenja sa svojim zapadnim sunarodnjacima.¹¹⁷ Autor navodi i kako je raspad dotadašnjeg istočnoeuropskog socijalizma uklonio bitnu ideološku zapreku ujedinjenju Njemačke, ali i oživio ekonomske i političke razloge za ujedinjenjem koji su dotada, po samoj prirodi blokovske podjele bili gurnuti u drugi plan. U članku se može naći i zanimljiv podatak koji govori o želji SR Njemačke da sve Nijemce stavi „pod isti krov“: „Uz razumljivo zanimanje za iznenađujuće brze promjene u DDR-u i pružanje podrške tim promjenama posebno iz SR Njemačke koja je samo za feštu oko slobodnog prelaženja Berlinskog zida izdvojila po 100 DEM džeparca za svakog istočnonjemačkog gosta kao izraz dobrodošlice.“¹¹⁸

Radovan Vukadinović¹¹⁹ je za *Danas* istaknuo glavne probleme i poteškoće s kojima će se njemačke zemlje naći prilikom pronalaženja puta prema ujedinjenju: „Nova evropska Njemačka imala bi razumljivo i veći broj svojih teškoća; počev od onih ekonomskih vezanih

¹¹⁶ Krešo Špeletić rođen je u Bjelovaru 1935. godine. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Zagrebu, a magistrirao na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu na području međunarodnih odnosa. Kao profesionalni novinar radio je za *Večernji list* kao suradnik i urednik kulturne rubrike, u *Sportskim novostima* radio je kao urednik nogometne rubrike i komentator, u *Moto magazinu* i *Startu* obnašao je dužnost urednika. Radio je za *Vjesnik* kao urednik gradske rubrike te u *Danasu* kao pomoćnik i zamjenik glavnog urednika te kao urednik za vanjsku politiku.

¹¹⁷ „Vesela pred vratima“, *Danas*, 21. XI. 1989.

¹¹⁸ Isto.

¹¹⁹ Radovan Vukadinović rođen je 1938. godine u Bitolju. Završio je Pravni fakultet u Zagrebu gdje je i magistrirao na studiju Međunarodno javno i privatno pravo i međunarodni odnosi 1964. godine. Doktorirao je na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Status redovnog profesora stekao je na istom fakultetu 1976. godine.

uz izravnavanje razine razvijenosti dva različita dijela, uklapanja istočnog *tehnische museuma* u moderne tokove SR Njemačke, rješavanja socijalnih problema, kao i stanovitog prihvatanja ili točnije rečeno, prilagođavanja nekim novim pojavama i procesima koji će sada doći s Istoka.¹²⁰

Nakon zelenog svijetla za ujedinjenjem koje se upalilo u Moskvi (o čemu ću više prostora posvetiti u drugom dijelu poglavlja), ozbiljni pregovori između dviju njemačkih zemalja mogli su početi. *Danas* donosi vrlo opsežan članak o počecima tih pregovora, a kao prvi problem na putu ujedinjenja prepoznat je novac. Naime, u članku se navodi kako je većina građana DDR-a besperspektivna i očajna te kako jedini izlaz vide u ujedinjenju s bogatijim zapadnim sunarodnjacima. Takvu lošu atmosferu među građanima još više potiče dramatična oskudica u opskrbi, zastarjela i loše organizirana privreda i ekološka katastrofa što su očiti pokazatelji nefunkcionalnog vođenja države. U takvoj atmosferi u veljači 1990. godine susreli su se zapadnonjemački kancelar Kohl i istočnonjemački premijer Modrow: „Susret Kohla i Modrowa u Bonnu prošlog tjedna pokazao je svu težinu razgovora o novcu, jer ujedinjenje i spašavanje kolabrirane Istočne Njemačke sada je, kako ovdje mnogi ističu, pitanje računa...Modrow, kojeg je u tome podržala i opozicija, došao je u Bonn da odgodi monetarnu uniju i da u putnoj torbi svojim uznemirenim građanima donese 15 milijardi maraka za koje je vjerovao da bi mu ih Bonn mogao dati na račun bratske ljubavi i troškova bezuvjetne kapitulacije što ih je uglavnom snosila DR Njemačka“.¹²¹ Navedena su dva razloga zbog kojih SR Njemačka nije na takav način bila spremna pomoći DDR-u: Bonn nije vjerovao da bi istočnonjemačka privreda kvalitetno znala raspolagati takvom količinom novca i činjenica da bi se za izdvajanje tolike količine novca u SR Njemačkoj morali povećati porezi, što je u izornoj godini bili neprihvatljivo za zapadnonjemačko vodstvo. U članku je navedeno kako SR Njemačka želi u što skorijem roku stvoriti monetarnu uniju s DDR-om kako bi što prije usmjerili istočnonjemačku privredu prema socijalnom tržištu¹²².

Danas se bavi i socijalnom problematikom ujedinjenja te prenosi procjene koje pokazuju kako bi istočnonjemački prelazak na socijalno tržište (prema uzoru na zapadnonjemačku privredu) u kratkom roku stvorio 1, 4 milijuna nezaposlenih. Već spomenuta monetarna unija po toj bi procjeni ugrozila umirovljenike (prosječna mirovina pala

¹²⁰ „Novi pohod na Istok“, *Danas*, 10. IV. 1990.

¹²¹ „Evropska Njemačka ili njemačka Evropa“, *Danas*, 20. II. 2015.

¹²² Socijalno tržišno gospodarstvo (njemački Soziale Marktwirtschaft) je gospodarski sustav s ciljem "spajanja tržišnog gospodarstva na temelju konkurentnog gospodarstva i slobodnog poduzetništva s socijalnom državom". http://hr.wikipedia.org/wiki/Socijalno_tr%C5%BEi%C5%A1no_gospodarstvo, 16. IV. 2015., 18:20.

iznosila bi oko 250 maraka) i desetkovala štedne uloge. Prenesena je izjava Kohla koji je tvrdio da osobno garantira da ujedinjenjem nitko neće biti oštećen, ni umirovljenici, ni štediša, ni bolesnici, ni nezaposleni. *Danas* se pita tko će onda platiti silinu troškova koji će se pojaviti tržišnim i socijalnim poravnanjem, s obzirom na to da bi, u tim uvjetima, samo socijalno osiguranje nezaposlenih iznosilo 10 milijardi maraka godišnje.¹²³

Osim navedenih problema, tjednik *Danas* ispratio je i unutarpolitička previranja vezana uz ujedinjenje, opisujući situaciju iz kolovoza 1990. godine kada je iz istočnonjemačke vlade istupila Socijaldemokratska stranka (koja je u to vrijeme bila druga po veličini i značenju u zemlji) zbog neslaganja s uvjetima ujedinjenja koje je vlada postavljala: „Vođe stranke zaprijetili su da više neće surađivati s najvećom i najutjecajnijom Kršćanskom demokratskom unijom¹²⁴ i da će glasovati protiv novog dogovora o ujedinjenju u sadašnjem njegovom liku. Time je međustranačka rasprava dobila široku dimenziju koja je, doduše, nekoliko dana poslije privremeno izgubila na značenju odlukom parlamenta o priključenju Njemačke DR Saveznoj Republici Njemačkoj 3. listopada.“¹²⁵

Na sami čin ujedinjenja *Danas* se referira člankom na četiri stranice kojeg je napisao dr. Ranko Petković.¹²⁶ Članak je započeo riječima: „Sa osećanjem slavlja, ali bez preterane euforije, sa izvesnim nemirom, ali bez prekomerne zabrinutosti, Nemci će ove srede obeležiti dan koji će ući u istoriju njihove zemlje, Evrope i sveta: ujedinjenje Nemačke!“¹²⁷, najavivši važnost događaja i „objašnjavajući“ zašto je navedeni članak kvantitetom veći od svih članaka koje sam imao prilike pročitati u tjedniku *Danas* prilikom pregledavanja časopisa. U članku je na početku iznesena povijest Njemačke od Drugog svjetskog rata do samog čina ujedinjenja gdje su opisani povijesni i politički razlozi zbog kojih je uopće došlo do podjele Trećeg Reicha na dvije zemlje. Opisana je i problematika oko granice s Poljskom koja je bila jedan od ključnih točaka prilikom pregovora oko ujedinjenja, što svakako pomaže upotpunjavanju slike o procesu, a u zaključnim riječima u članku izraženo je nadanje u što skoriju konsolidaciju situacije u Njemačkoj i dugu i perspektivnu budućnost jedinstvene Njemačke.

Nakon iznesenih podataka i pročitanih članaka može se zaključiti kako je tjednik *Danas* vrlo dobro popratio proces ujedinjenja Njemačke. Navedene su i obrazložene političke,

¹²³ „Evropska Njemačka ili njemačka Evropa“, *Danas*, 20. II. 2015.

¹²⁴ Kršćansko-demokratska unija pobijedila je na izborima u Istočnoj Njemačkoj 1990. i preuzela vlast.

¹²⁵ „Od propasti do radosti“, *Danas*, 28. VIII. 1990.

¹²⁶ Ranko Petković rođen je 1926. u Bosanskoj Gradišci. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu gdje je uskoro i doktorirao. Bavio se novinarstvom i predavačkom djelatnošću. Obavio je tridesetak knjiga te niz članaka, komentara, analiza i studija u raznim dnevnim i tjednim listovima, uključujući tjednik *Danas*.

¹²⁷ „Rapsodija novoga poretka“, *Danas*, 2. X. 1990.

ekonomske i socijalne poteškoće na koje je njemački narod nailazio na putu ujedinjenja, a redovni čitatelj časopisa mogao je dobiti kvalitetne i opsežne informacije vezane uz njemačko ujedinjenje.

U *Večernjem listu* je izvještavanje o procesu ujedinjenja (nakon pada Zida) započelo 21. studenog 1989. godine člankom u kojemu su istaknute izrazito izražene razlike u gospodarskoj razvijenosti dvije države. Nenad Ivanković, kao autor članka zaključuje kako će Zapadna Njemačka rado pomoći Istočnoj u dosezanju razine gospodarske razvijenosti potrebne za ujedinjenje, međutim, pod uvjetima slobodnih i tajnih izbora, političkog pluralizma i slobodnog tržišta.¹²⁸ Time je *Večernjak* napravio uvod u problematiku kojom se vanjskopolitička rubrika lista bavila narednih godinu dana. U članku objavljenom nekoliko dana kasnije, Ivanković najavljuje slobodne izbore u DDR-u, ponovno napominjući kako su potpuna preinaka izbornog zakona i iskrene reformske nakane glavni uvjet koji je SR Njemačka postavila DDR-u vezano uz ujedinjenje.¹²⁹ *Večernjak* prenosi i vijest o razgraničenju odgovornosti i nadležnosti partijskih organizacija i oružanih snaga DDR-a, što je bio logičan državni potez u naporima za stvaranjem uvjeta za ujedinjenje.¹³⁰

Nenad Ivanković, koji se najviše bavio izvještavanjem o stanju u njemačkim državama u *Večernjem listu*, kao i u tjedniku *Danas*, bavi se i socijalnom problematikom koja se također prometnula kao zastupljena tema pisanja u hrvatskoj štampi. Ivanković smatra kako sve veći broj useljenika u SR Njemačku iz DDR-a može uzrokovati socijalne nemire. Kao najveći problem Ivanković ističe činjenicu da stotinama tisuća stanovnika koju su iz DDR-a preselili u SR Njemačku treba pronaći posao, ali i osigurati im sva socijalna prava, što je stvaralo nelagodu u Zapadnoj Njemačkoj, a posebice kod oko dva milijuna nezaposlenih stanovnika te zemlje.¹³¹ Punih godinu dana nakon tog članka, *Večernjak* se ponovno referira na isto pitanje u članku koji je potvrdio sumnje koje je Ivanković napisao prilikom samog početka procesa ujedinjenja: „Potkraj listopada u Njemačkoj je 2.225.000 ljudi bilo bez posla. Neujednačenost nezaposlenosti sve je izrazitija, jer na zapadu zemlje sve je manje, a na istoku sve više ljudi bez posla. Taj će trend biti nastavljen, jer na zapadu privreda održava visoku konjunkturu, a na istoku će prestrukturiranje privrede još dugo zahtijevati zatvaranje radnih mjesta.“¹³² Lako je zaključiti kako je nastavak takvog trenda uzrokovao nova preseljenja iz

¹²⁸ „Cijelu plaću za 40 DEM!“, *Večernji list*, 21. XI. 1989.

¹²⁹ „Izbori (pre)brzo?“, *Večernji list*, 24. XI. 1989.

¹³⁰ „Razvod partije i armije“, *Večernji list*, 21. XI. 1989.

¹³¹ „Njemačko-njemačka gužva“, *Večernji list*, 26. XI. 1989.

¹³² „Istok i Zapad“, *Večernji list*, 28. XI. 1990.

Istočne u Zapadnu Njemačku, što je stvaralo dodatnu zabrinutost u Zapadnoj Njemačkoj, a entuzijazam za ujedinjenjem kod građana Zapadne Njemačke je hlapio.

Zanimljivo je da je o samom činu ujedinjenja u kolovozu 1990. godine, *Večernji list* izvijestio vrlo šturo i općenito. Razlog tome je iračka invazija i zaposjedanje Kuvajta što se također događalo u kolovozu 1990. godine, kao uvertira u Zaljevski rat između Iraka i međunarodne koalicije na čelu s SAD-om. Većina vijesti u *Večernjem listu* u to vrijeme (u rubrici vanjske politike) vezana je uz događanja na Bliskom istoku, te se o događanjima u Europi piše vrlo malo ili ništa. Prema kraju 1990. godine rubrika o vanjskoj politici koja je u *Večernjem listu* nazvana „Svijet“ svela se na svega jednu stranicu dnevnika (dotada se protezala na dvije do tri stranice), pa su sve vijesti u toj rubrici postale kraće i općenitije, uključujući i vijesti iz Njemačke.

Dnevnik *Vjesnik* općenito je vrlo malo izvještavao o procesu prilagodbe kroz koji su njemačke zemlje prolazile. Većina vijesti vezane uz Njemačku koje *Vjesnik* objavljuje samo su izvještaji postojećeg stanja (mahom iz DDR-a) bez dodatnih komentara, argumenata ili političkih predviđanja. Jedina problematika kojom se *Vjesnik* ozbiljnije pozabavio ponovno je socijalna, gdje se navodi kako je otvaranje granica i masovno seljenje građana iz Istočne u Zapadnu Njemačku odužilo proces ujedinjenja stvarajući dodatne probleme i jednoj i drugoj zemlji.¹³³

13.2. Utjecaj europskih i svjetskih velesila na ujedinjenje Njemačke

Uvjeti za ujedinjenjem Njemačke ni u kojem slučaju nisu ovisili samo o naporima Nijemaca unutar svojih zemalja kako bi što prije ostvarili uvjete za ujedinjenje. Takav velik i značajan događaj, da bi se ostvario, zahtijevao je slaganje i s Moskvom, kao ideološkim mentorom Istočne Njemačke, ali i sa „zapadnom“ Europom i SAD-om koji su se još uvijek s nelagodom sjećali jedinstvene i moćne Njemačke iz sredine 20. stoljeća. Stoga je prilikom pisanja o hrvatskom izvještavanju o ujedinjenju Njemačke vrlo bitno vidjeti i analizirati napise o vanjskim utjecajima na ujedinjenje, bez kojih taj proces ne bi bio moguć. U većini članaka, hrvatske su novine prilikom izvještavanja napravile jasnu distinkciju između njemačko-njemačkih odnosa i sporazuma vezanih uz ujedinjenje i odnosa koji se mogu

¹³³ „Panični strah od izbjeglica“, *Vjesnik*, 18. I. 1990.

nazvati Njemačka - svijet. Takav način izvještavanja olakšao je čitateljima shvaćanje problematike ujedinjenja, kao i meni analizu napisa o ujedinjenju.

Tjednik *Danas*, kao i u slučaju njemačko-njemačkih odnosa, svega nekoliko dana nakon „pada“ Zida, osvrće se na refleksije tog događaja u svijetu. Misao koja se proteže kroz članak može se u sažeti u jednu rečenicu: njemačko pitanje suviše je ozbiljno da bi se prepustilo Nijemcima. S obzirom na to da je članak objavljen 17. listopada 1989., kada se teško moglo očekivati ili prognozirati brzo ujedinjenje (kakvo se naposljetku dogodilo), *Danas* čitateljima ne pojašnjava konkretne zapreke koje Europa i svijet vide kod ujedinjenja, nego samo donosi izjave stranih visokih službenika vezane uz ujedinjenje. Da se međunarodna diplomacija nije nadala tako brzom ujedinjenju potvrđuje i izjava šefa francuske diplomacije Rolanda Dummas koju *Danas* prenosi: „Njemačku želju za ujedinjenjem treba smatrati legitimnom, ali istodobno biti i realan. Podjela Njemačke proizvod je međunarodnih sporazuma. Prerano je za promijene i bolje je pričekati da se ispune svi unutrašnji i vanjski uvjeti, a to nije stvar bliske sutrašnjice.“¹³⁴ U veljači 1990. godine, *Danas* se ponovno osvrće na temu vanjskih reakcija na ujedinjenje Njemačke, naglašavajući pritom britanski i francuski strah od ponovne moćne i jedinstvene Njemačke. Kao pojašnjenje takvih strahova, *Danas* donosi tri tablice u kojima su uspoređeni bruto društveni proizvod, broj zaposlenih, i broj vojnika kojima raspolažu Francuska, Italija, Velika Britanija i potencijalno ujedinjena Njemačka. U svakoj kategoriji, ujedinjena Njemačka zauzimala bi čvrsto prvo mjesto, a treba uzeti u obzir i da je u svakoj od tri navedene kategorije i sama SR Njemačka zauzimala prvo mjesto.¹³⁵ Takav grafički prikaz podataka pregledan je i interesantan, a navedene brojke i usporedbe lakše je čitatelju shvatiti i vizualizirati nego da su slovima napisane, što potvrđuje jednostavnost i stručnost *Danasovog* vanjskopolitičkog uredništva.

Danas, u sklopu izvještavanja o ujedinjenju Njemačke, u veljači objavljuje i intervju s tadašnjim vrhovnim komandantom NATO-a, Johnom R. Galvinom. Iako je u većem dijelu intervjua zastupljen razgovor o odnosima NATO-a i Sovjetskog Saveza, Galvin je prokomentirao i vojnu problematiku vezanu uz ujedinjene Njemačke, napomenuvši kako je kvaliteta vojne spremlje i tehnologije i SR Njemačke i DDR-a na visokoj razini, a da bi njihovo stapanje u jedinstvenu vojnu silu stvorilo jednu od najjačih vojski na svijetu.¹³⁶ Smatram

¹³⁴ „Nova stara Njemačka“, *Danas*, 17. X. 1989.

¹³⁵ „Evropski div“, *Danas*, 20. II. 1990.

¹³⁶ „Imam rješenje za Njemačku“, *Danas*, 27. II. 1990.

kako je takav podatak čitatelju bitan kako bi potpuno shvatio oprez svijeta i Europe prilikom „odobravanja“ ujedinjenja.

Iako je susreta, sastanaka i zasjedanja predstavnika Zapadne i Istočne Njemačke s visokim dužnosnicima europskih i svjetskih sila vezanih uz ujedinjenje bilo mnogo, *Danas* se na njih osvrće usputno, izuzev na vjerojatno dva najvažnija diplomatska skupa vezana uz ujedinjenje: u Parizu kada je konačno dogovoren sporazum vezan uz njemačku granicu s Poljskom u srpnju 1990. godine (o čemu ću više napisati u nastavku) te konačno zasjedanje predstavnika SAD-a, SSSR-a, Francuske, Velike Britanije i predstavnika Istočne i Zapadne Njemačke u Moskvi, u rujnu iste godine. U članku nazvanom „Majstorski diplomatski posao“, opisan je vrlo dramatičan dan (i noć) kada su se predstavnici dviju Njemački uspjeli izboriti za ujedinjenje. Naglašena je teška situacija u kojoj su ujedinjenjem i uvjetima istoga morale biti zadovoljene sve strane. U članku također stoji kako se taj čin nije slučajno odvio u Moskvi; naime, za to su postojali politički i psihološki razlozi: „Tako je Moskva prošle srijede vrlo svjesno izabrana za pozornicu na kojoj je odigrana dosad najsajjnija uvertira što nagovještuje novu Evropu i novi duh.“¹³⁷ Razlog tome je nesumnjivo činjenica da iako bez odlučne američke podrške (te ostalih zapadnih saveznika, napose Francuza) ne bi bilo ostvarivo tako brzo i uspješno ujedinjenje, ipak je odlučujuću riječ pri takvom raspletu imala Moskva. U nastavku članka zaključeno je kako takvim raspletom događaja „svi“ mogu biti zadovoljni: Poljaci, koji su vratili svoje stare granice, SAD i njegovi saveznici jer je ujedinjenje Njemačke neslužbeno predstavljalo kraj Hladnog rata i dugo očekivani mir u Europi, Moskva koja je na ovaj način započela integraciju prema Zapadnoj Europi, i naposljetku Nijemci, koji su nakon gotovo pola stoljeća dobili jedinstvenu državu.¹³⁸

Unatoč činjenici da je tjednik *Danas* objavio nekoliko kvalitetnih članaka o ujedinjenju, čini se da, za rekonstruiranje događaja vezanih uz vanjske utjecaje na ujedinjenje, nedostaje više članaka o stavovima Moskve i SAD-a te njegovih saveznika u Europi kroz 1990. godinu. Iako su se naposljetku usuglasili, diplomatski i politički stavovi glavnih aktera kroz tu godinu mijenjali su se iz mjeseca u mjesec, te smatram kako *Danas* nije uspio dovoljno vjerno čitatelju predočiti takvu dinamiku.

Prvu inozemnu refleksiju na pitanje ujedinjenja *Večernji list* prenio je već 13. studenog 1989. godine. Riječ je o izvješću iz New Yorka u kojemu je opisana reakcija

¹³⁷ „Majstorski diplomatski posao“, *Danas*, 18. IX. 1990.

¹³⁸ Isto.

američkih političara na „rušenje“ Zida i početak pregovora o ujedinjenju: „Neobična mješavina zbunjenosti, oduševljenja i ozbiljne zabrinutosti prožima Washington dok iz Berlina stižu vijesti što mijenjaju tok evropske i svjetske povijesti. Službeni Washington, uglavnom, glasno odobrava promjene, malo tiše poziva na promišljenost i trezvenost, a potajno se nada da će mu ostati dovoljno vremena za povlačenje novih strateških poteza, prije no što odluka o ujedinjenju postane otvoreno pitanje koje zahtijeva jasan odgovor.“¹³⁹ Na istoj stranici, ali u drugom napisu, kratko je prenesena i izjava predsjednika Europske zajednice vezana uz isto pitanje: „Evropska je zajednica otvorena za sve članice evropske obitelji. Ona je gravitacijski centar Evrope i dužna je pružiti pomoć i suradnju svim ostalim zemljama Starog kontinenta, posebno Njemačkoj DR, Poljskoj i Mađarskoj.“¹⁴⁰ Samo dva dana nakon objavljenih napisa, prenesene su i prve službene izjave francuskih i britanskih visokih političkih dužnosnika. Iako je preneseno više citata, ukupna poruka mogla bi se svesti na zajednički nazivnik – vrlo suzdržan optimizam i doza zabrinutosti. U napisu je navedeno i kako su moskovski političari suzdržani u komentiranju događaja u Njemačkoj.¹⁴¹ Čini se kako je *Večernjak*, u usporedbi s *Danasom*, bio ažurniji o izvještajima o diplomatskim sastancima europskih lidera vezanim uz pitanje ujedinjenja Njemačke. Objavljen je članak o izvanrednom sastanku EZ-a kojeg je sazvao tadašnji francuski predsjednik Mitterand (tema sastanka bila je nova situacija u kojoj se Europa našla nakon otvaranja granica Istočne i Zapadne Njemačke¹⁴², a objavljeni su i stavovi pojedinih europskih državnika koji su na sjednici KESS-a (Konferencija za europski sigurnost i suradnju, današnji OESS) 20. studenog u Parizu, iznosili mišljenja o „novoj“ Europi, sukladno novonastalim okolnostima.¹⁴³

Kako je već spomenuto, od kolovoza 1990. godine rubrika vanjske politike *Večernjeg lista* svela se samo na jednu stranicu dnevno. Razlog tome treba tražiti i u činjenici da se dnevnik u velikoj mjeri počeo bazirati na vijesti iz Jugoslavije i Hrvatske. U Hrvatskoj je u svibnju iste godine održan drugi krug izbora za Sabor SR Hrvatske na kojima je najbolji rezultat polučila stranka Franje Tuđmana, što je označilo početak teškog hrvatskog puta ka osamostaljenju. *Večernjak* svakodnevno izvještava o svim političkim i socijalnim previranjima u Jugoslaviji što je ostavljalo vrlo malo prostora za pisanje o događanjima u Europi i svijetu. Već u kolovozu 1990. u Hrvatskoj je započela *Balkan revolucija*, a u rujnu iste godine izbile su pobune dijela srpskog stanovništva u Obrovcu i Petrinji, o čemu je

¹³⁹ „Evropa izmiče“, *Večernji list*, 13. XI. 1989.

¹⁴⁰ „EZ i promjene na Istoku“, *Večernji list*, 13. XI. 1989.

¹⁴¹ „Kraj jedne epohe“, *Večernji list*, 15. XI. 1989.

¹⁴² „Izvanredni summit EZ“, *Večernji list*, 17. XI. 1989.

¹⁴³ „Svečana Kohlova obećanja“, *Večernji list*, 21. XI. 1989.

Večernji izvještavao svakodnevno. U takvoj atmosferi, dnevnik se gotovo ni ne osvrće na ujedinjenje Njemačke, izuzev u rujnu kada je u kratkom članku opisan „telefonski sporazum“ Kohla i Gorbačova o isplati zaostalih ratnih potraživanja Njemačke prema SSSR-u¹⁴⁴, te u studenom, kada je objavljen kratak članak o ujedinjenju u kojem je šturo opisana novonastala situacija u Njemačkoj i Europi, bez ikakvih dodatnih komentara.¹⁴⁵

U novinama *Vjesnik*, o procesu ujedinjenja Njemačke i utjecaju vanjske politike na ujedinjenje nije napisano gotovo ništa. U svega nekoliko članaka kroz cijelu godinu, *Vjesnik* se referira na izjave pojedinih državnika vezanih uz ujedinjenje, a većinom su to prenesene izjave sovjetskih političara. Takvi napisi pojavljuju se u člancima koji govore o općoj situaciji u njemačkim državama te niti jedan od članaka nije u cijelom opsegu posvećen vanjskim utjecajima na ujedinjenje Njemačke.

13.3. Poljsko pitanje u sklopu ujedinjenja Njemačke

Nakon završetka Drugog svjetskog rata, pobjedničke sile odredile su da će granica između Poljske i Njemačke biti određena tokovima rijeka Odre i Nise. Takvom je odlukom Njemačka izgubila gotovo četvrtinu svoga teritorija, a 1950. godine tu je granicu priznala Njemačka Demokratska Republika. Godine 1970. granicu je priznala i SR Njemačka, a taj čin označio je garanciju Poljskoj da SR Njemačka nema nikakvih teritorijalnih pretenzija prema Poljskoj. Granica na Odri i Nisi kroz dvadeseto stoljeće imala je povijesnu, etničku i političku važnost, što ju je činilo jednom od „najosjetljivijih“ europskih granica. Povijesno, područje od oko stotinu kilometara kvadratnih istočno od te riječne granice između Njemačke i Poljske pripadalo je Njemačkoj, a etnički su na tom području živjeli Nijemci, koji su nakon Drugog svjetskog rata bili ili iseljeni ili su ostali kao manjina u sklopu poljske države. S političke strane, to je područje (koje *Danas* čini oko trećinu poljskog teritorija) bilo prosperitetno i razvijeno (u tom je području i bogata pokrajina Šleska), što ga je činilo strateški, ekonomski i demografski vrlo bitno za obje zemlje, napose za Poljsku. Zbog navedenih razloga, pitanje takve granice, i njemačke garancije da, nakon ujedinjenja, neće imati nikakve pretenzije prema poljskom teritoriju, prometnulo se u jedno od najvažnijih pitanja vezanih uz

¹⁴⁴ „12 milijardi Dem“, *Večernji list*, 12. IX. 1990.

¹⁴⁵ „Ujedinjenje u slobodi“, *Večernji list*, 5. X. 1990.

ujedinjenje. Stoga sam se odlučio u kratkom poglavlju opisati i na koji način je hrvatski tisak osvrtao na pitanje njemačke granice s Poljskom.

U veljači 1990. godine, *Danas* je objavio članak u kojemu se prvi puta osvrće na reakcije Varšave na „pad“ Berlinskog zida i pitanje ujedinjenja. Zanimljivo je da se u tom članku uopće ne spominje sporna granica na Odri i Nisi. Kao glavni razlog zabrinutosti Poljaka oko ujedinjenja Njemačke navodi se situacija u kojoj bi se Poljska našla takvim raspletom: na zapadu bi dijelila granicu s moćnom ujedinjenom Njemačkom, a na istoku s SSSR-om, s kojim nakon pada poljskog komunizma, više nije dijelila bratske osjećaje. Kao jedini poljski „adut“ prilikom diplomatskog rješavanja pitanja ujedinjenja, navode se sovjetske vojne trupe, koje su još uvijek bile stacionirane u Poljskoj i koje bi u slučaju njemačkih pretenzija na poljski teritorij, mogle intervenirati.¹⁴⁶ U travnju, *Danas* prenosi tekst kojeg je napisao Mieczyslaw F. Rakowski, poljski novinar i publicist, koji je pola godine, između 1989. i 1990, obnašao dužnost poljskog premijera. Iako je njegov tekst u *Danasu* najavljen kao prva od njegovih kolumni u kojima će povremeno za časopis razmatrati europska pitanja, do prestanka izdavanja časopisa *Danas* 1992. godine, nije objavljen više niti jedan tekst Rakowskog. Već u prvim retcima teksta, Rakowski piše da proces ujedinjenja Nijemaca treba pratiti mirno i racionalno, te da se Europljani moraju pomiriti s činjenicom da je ono neizbježno. U istom uvodnom dijelu kolumne, Rakowski izražava zabrinutost oko pretenzija na poljski teritorij koje bi ujedinjena Njemačka mogla pokazati: „Bojim se da ovako na ujedinjenje gleda mnogo mojih sunarodnjaka, a prije svega oni što žive na terenima uz Odru i Nisu, koji su nakon drugoga svjetskog rata pripali Poljskoj“¹⁴⁷ Važnost pitanja granice s Njemačkom, Rakowski napominje još jednom u tekstu gdje kaže kako je poljski državni vrh u stalnom kontaktu s Gorbačovom, Bushom, Mitterandom i Margaret Thatcher te kako se svi oni slažu da neće dati zeleno svjetlo ujedinjenju dok Nijemci jednom zauvijek ne priznaju apsolutnu nepovredivost granica na Odri i Nisi.¹⁴⁸ U srpnju 1990. *Danas* objavljuje veliki članak s naslovom „Ujedinjenje može početi“, a podebljanim slovima istaknut je podnaslov članka: „Uklonjena je i posljednja velika vanjska zapreka za ujedinjenje Njemačke – potvrđena je granica na Odri i Nisi“.¹⁴⁹ U tekstu članka kvalitetno je i argumentirano opisan problem njemačko-poljske granice, a opisan je i tijek sastanka u Parizu na kojemu su predstavnici SSSR-a, SAD-a, Francuske, Velike Britanije, Poljske i Njemačke dogovarali

¹⁴⁶ „Slabe karte za novu igru“, *Danas*, 20. II. 1990.

¹⁴⁷ „Sve njemačko nije strano“, *Danas*, 10. IV. 1990.

¹⁴⁸ Isto

¹⁴⁹ Ujedinjenje može početi“, *Danas*, 24. VII. 1990.

sporazumno rješenje pitanja granice između Njemačke i Poljske: „U klimi sveopćeg sporazumijevanja, nije bilo teško iskusnim diplomatima da nađu konačno rješenje za poljsko-njemačku granicu. Skubiszewski je bio radostan kao da je dobio glavni zgoditak na diplomatskoj lutriji kad je saopćavao u Parizu na tečnom francuskom jeziku da su granice definitivno potvrđene. Šef poljske diplomacije najavljuje sporazum s Njemačkom, najprije samo o granicama, odmah nakon ujedinjenja, a potom Opći sporazum o prijateljstvu i dobrosusjedstvu.“¹⁵⁰

Iako je tjednik *Danas* o pitanju njemačko-poljske granice objavio svega nekoliko članaka, u njima je problematika dobro opisana, rješenja su argumentirana i logična, a čitatelj članaka mogao je dovoljno dobro shvatiti razloge spora oko granice i njegova rješenja.

Večernji list se vrlo rano počinje referirati na pitanje granica s Poljskom. Već u studenom 1989, nekoliko dana prije službenog otvaranja granice između dvije njemačke države, objavljen je članak autora Nevena Ivankovića u kojem su ukratko opisani odnosi Bonna i Varšave, a spomenut je i problem s granicom: „Uz to, Varšava očekuje jednoznačno i konačno tumačenje Varšavskog ugovora kad je riječ o poljskim zapadnim granicama, što je osobito aktualizirano probuđenim teritorijalnim revendikacijama desno-nacionalističkih krugova u SR Njemačkoj, te aktualnim događanjima u DR Njemačkoj...Zauzvrat, Varšava je prvi put službeno priznala postojanje njemačke nacionalne manjine u Šleziji, čime je, vjerojatno, stavljena točka na poljski revanšizam kada je riječ o Nijemcima (dakako povezan sa strahom za granice na Odri i Nisi, jer priznavanje njemačke manjine uvijek se povezivalo s nekom vrstom legalizacije njemačkih teritorijalnih pretenzija).“¹⁵¹ Članak vrlo jednostavno opisuje razloge spora oko granica Poljske i Njemačke i koristan je za razumijevanje daljnjeg toka pregovora. Večernjak se još dva puta referirao na pitanje poljsko-njemačkog graničnog spora. U prvom članku koji je objavljen točno godinu dana nakon maloprije opisanog članka (u listopadu 1990. godine) objavljen je napis u kojem je opisano odbacivanje zahtjeva za davanje posebnog statusa njemačkoj manjini u Poljskoj poljskog premijera Mazowieckog. Prenesena je izjava objavljena u minhenskim novinama *Suddeutsche Zeitung* u kojoj poljski premijer napominje da je pitanje njemačke manjine u Poljskoj unutrašnja stvar njegove zemlje, dodajući kako je njemačka manjina u Poljskoj važan faktor razumijevanja odnosa između dvije zemlje i kako „ona“ može dati značajan doprinos objema zemljama i „ona“ to mora shvatiti, a ne čvrsto se držati tradicije koja je poljsko-njemačkim odnosima u prošlosti

¹⁵⁰ Isto

¹⁵¹ „Prema konačnom pomirenju“, *Večernji list*, 8. XI. 1989.

naniijela mnogo štete.¹⁵² Drugi članak vezan uz temu objavljen je sutradan, napisao ga je Neven Ivanković, a opisao je sastanak na vrhu njemačkog kancelara Kohla i poljskog premijera Mazowieckog koji je održan u Frankfurtu na Odri, malom pograničnom gradu od devedesetak tisuća stanovnika. Sastanak je bio uspješan, te su detalji rješenja spora poljsko-njemačke granice dogovoreni što je kvalitetno opisano, a važnost tog sporazuma ilustrira zaključno poglavlje članka: „Koliko je njemačka otvorenost prema istoku pitanje same vjerodostojnosti bonske politike, svjedoči i okolnost da već u petak u Bonn dolazi Mihael Gorbačov koji će zajedno s kancelarom Kohlom potpisati njemačko-sovjetski ugovor o prijateljstvu i suradnji, a koji je već ocijenjen kao početak novih odnosa između dvije države.“¹⁵³

Iako je *Večernji list*, kao i *Danas*, objavio mali broj članaka u kojima su se bavili pitanjem odnosa njemačko-poljske granice, dojam je da je list uspio čitatelju prenijeti važnost navedene problematike i dovoljno kvalitetno izvijestiti o događajima vezanim uz temu.

Novine *Vjesnik*, iako su u razdoblju u kojem sam ih pregledavao (od sredine 1989. do početka 1991.) redovito prenosile mnogo vijesti iz Poljske i redovito izvještavale o svim bitnijim događajima u toj zemlji, nisu se posebno referirale na pitanje njemačko-poljske granice. Iščitavajući sve članke objavljene u *Vjesniku* koji su se ticali bilo događanja u njemačkim državama bilo u Poljskoj, nisam uspio pronaći niti jedan značajan napis o navedenoj problematici.

14. Erich Honecker nakon ujedinjenja Njemačke

U jednom od prethodnih poglavlja analizirao sam Honeckera kao političara koji je vodio SED u vremenu rušenja Partije i aktualiziranja pitanja oko ujedinjenja Njemačke. Nakon što se Honecker sišao s vlasti (ili točnije rečeno, bio maknut), u javnost u počele izlaziti informacije o njegovim kontroverznim odlukama dok je vodio Partiju, te o zlorabi moći i političkog položaja u to vrijeme. Smatram kako je za ukupnu sliku ujedinjenja Njemačke bitno vidjeti i tu sferu političara koji je DDR doveo do „propasti“ te koliko je kvalitetno hrvatski tisak izvijestio o tome.

¹⁵² „Kakav status Nijemcima?“, *Večernji list*, 8. XI. 1990.

¹⁵³ „Pomirenje na Odri“, *Večernji list*, 9. XI. 1990.

Već 19. listopada 1989. godine *Večernji list* je u kratkom napisu najavio moguću optužnicu protiv Honeckera. *Večernji* je prenio nagađanja zapadnonjemačkih novina koja su se počela pojavljivati vezana uz mogući proces protiv Honeckera. U članku nije napisano zbog čega točno bi optužnica bila podignuta, napisano je samo su da takva nagađanja zasnovana na riječima Manfreda Gerlacha, glavnog čovjeka istočnonjemačke Liberalne stranke, koji je prethodno na zapadnonjemačkoj televiziji izjavio da „istraga o odgovornima za angažiranje organa sigurnosti u početku listopada ne smije biti zaustavljena“.¹⁵⁴ Nekoliko dana nakon, *Večernji* objavljuje članak autora Nevena Ivankovića u kojem reporter izvještava o najavi sudskog procesa protiv Günthera Mittaga, a u istom kontekstu se spominje i Erich Honecker: „Günther Mittag, donedavni član Politbiroa i jedan od najmoćnijih ljudi uz Honeckera, prekjučer je izbačen iz Partije zbog kršenja statuta i odgovornosti za sadašnje stanje u Partiji i zemlji...Poslije te krajnje političke sankcije, mnogi vjeruju da bi se Mittag mogao naći i na sudu. Ista centralna partijska komisija koja je istraživala krivnju Mittaga počela je i postupak protiv Honeckera, donedavnog političkog boga DR Njemačke. Njemu se predbacuje isto što i Mittag, a vjerojatno ga čeka i ista sudbina.“¹⁵⁵ U vrijeme kada se optužnica protiv Honeckera pripremala, on je ležao u jednoj sovjetskoj bolnici nedaleko od Potsdama, star i onemoćao. Ivanković je za *Večernji* izvijestio o Honeckerovim komentarima na moguće podizanje optužnice gotovo godinu dana nakon posljednjeg izvještaja o pripremi sudskog procesa. U članku je i prvi puta detaljnije opisano zbog čega bi eventualna optužnica protiv Honeckera bila podignuta: „Državno tužilaštvo u Berlinu te ono u Karlsruheu vode istragu protiv Honeckera zbog sumnje da je odgovoran za spomenuta ubojstva na granici (jer je odobrio naredbu da se puca na bjegunce), da je podržavao terorizam (udomljavao preko svoje tajne policije zapadnonjemačke te bliskoistočne teroriste) te da je pronevjerio državni novac.“¹⁵⁶ Prenesen je Honeckerov komentar na takve napise koji je glasio: „Osobno nisam kriv“, te Honeckerova izjava da se ne boji „montirana procesa“. U članku je navedeno kako Honecker ne pokazuje „ni trunke žaljenja zbog svojih postupaka koji su ljude i negdašnju istočnonjemačku državu sunovratili u privredni i politički ponor, istodobno pretvarajući gotovo cjelokupno stanovništvo u žrtve policije“.¹⁵⁷ Krajem mjeseca *Večernji* izvještava o otkrivanju tajnog štaba Ericha Honeckera pokraj mjesta Prendena, koji je za cilj imao koordinaciju akcija u slučaju ugroženosti režima. Riječ je bila o debelom betonskom bunkeru, opremljenom najsuvremenijom elektronikom i ukopanom dvadeset metara u zemlju, koji bi

¹⁵⁴ „Optužnica protiv Honeckera?“, 19. XI. 1989.

¹⁵⁵ „Istraga i protiv Honeckera“, *Večernji list*, 25. XI. 1989.

¹⁵⁶ „Honecker se ne kaje“, *Večernji list*, 4. XI. 1990.

¹⁵⁷ Isto

mogao izdržati nuklearnu eksploziju. Navedeno je i kako je u bunkeru bilo dovoljno mjesta i namirnica da istočnonjemačko rukovodstvo preživi nuklearni rat.¹⁵⁸ Početkom prosinca Ivanković za *Večernji* izvještava o izdavanju naloga za uhićenje Honeckera. Državno tužilaštvo optužilo je Honeckera osobno za zapovijed pucanja na granici DDR-a i SR Njemačke pri čemu je od podizanja Berlinskog zida do propasti Njemačke DR poginulo 190 ljudi. Navedeno je i kako je dotada bilo gotovo nemoguće optužiti Honeckera jer su „nestali“ svi dokumenti koji ga terete, a da su u tim trenucima berlinski tužitelji u vojnom arhivu u Strausbergu pronašli jednu Honeckerovu zapovijed u protokolu Nacionalnog obrambenog vijeća kojom je naređena upotreba vatrenog oružja protiv „onih koji povređuju granicu“.¹⁵⁹ Dva dana kasnije, u malom napisu na dnu stranice rubrike *Svijet*, *Večernji* je izvijestio o tome kako Sovjeti ne žele izručiti Honeckera njemačkim vlastima: „Sovjetske vojne vlasti ponovo su odbile zahtjev njemačkih istražnih organa da izruče bivšeg istočnonjemačkog vođu Ericha Honeckera. Izdan je nalog za hapšenje, jer postoje dokazi da je naredio graničnim jedinicama neka pucaju na sve koji pokušaju bježati preko Berlinskog zida, pa je tako za njegove vladavine ubijeno 190 ljudi. Honecker je u jednoj sovjetskoj bolnici.“¹⁶⁰ Bio je to ujedno i posljednji izvještaj *Večernjeg lista* u 1990. i 1991. godini o procesu koji je protiv Honeckera pokrenut. S obzirom na to da je suđenje Honeckeru i suradnicima započelo 1992. godine, koju nisam pregledavao u hrvatskom tisku, ne mogu komentirati kvalitetu izvještavanja *Večernjeg lista* o raspletu Honeckerove priče. Honeckera je sud 1993. godine pustio na slobodu zbog toga što je bolovao od raka jetre te mu je bilo prognozirano tri do šest mjeseci života. Sama činjenica da bi proces protiv njega trajao minimalno dvije godine učinila ga je besmislenim, te je Honecker otputovao u Čile, gdje je u krugu obitelji preminuo u svibnju 1994. godine.

Vjesnik je također u nekoliko navrata izvijestio o kontroverzama koje su počele pratiti bivšeg partijskog vođu nakon odlaska u mirovinu. Prvi od članaka objavljen je krajem siječnja 1991. godine. Članak potpisuje Nenad Ivanković, a započinje ga informacijom o uhićenju Ericha Honeckera. U članku stoji kako je Honecker jako bolestan te da je nakon podizanja optužnice prvo bio u kućnom pritvoru u funkcionarskom naselju Wandlitz, odakle je zbog teškog oboljenja bubrega otpremljen na liječenje u Sovjetski savez. Nakon operacije, vraća se u kliniku Charite u DR Njemačkoj gdje je uhićen. U članku stoji da je proces protiv Honeckera vrhunac obračuna sa starom gardom istočnonjemačkih političara, od koje su praktički svi ili uhićeni, ili pod istragom, ili pod teškom sumnjom u zlouporabu službenih

¹⁵⁸ „Honeckerov tajni štab“, *Večernji list*, 4. XI. 1990.

¹⁵⁹ „Nalog za hapšenje Honeckera“, *Večernji list*, 3. XII. 1990.

¹⁶⁰ „Ne daju Honeckera“, *Večernji list*, 5. XII. 1990.

položaja i nanošenja zemlji velikih materijalnih i drugih šteta.¹⁶¹ Već sutradan, Ivanković ponovno izvještava za *Vjesnik* vezano uz Honeckera. U podužem članku iznesen je popis optužbi koje je generalni državni tužilac pročitao pred delegatima Narodne skupštine: „Optužnica ga tereti za veleizdaju, kršenje ljudskih prava, ograničavanje slobode štampe, manipulaciju izborima, dezorganizaciju privrede te lakoumno trošenje narodne imovine“.¹⁶² U Navedeno je i kako će proces protiv Honeckera i njegovih suradnika započeti u ožujku, a opisana je i dilema vezana uz Honeckera koja je zabrinjavala narod, ali i sudstvo – naime, Honecker je brojao 77 godina u tim trenucima, dijagnosticiran mu je tumor na bubregu, a neposredno prije uhićenja bio je podvrgnut dvjema teškim operacijama.¹⁶³ Nakon višesatnog ispitivanja u istražnom zatvoru, Honecker je do suđenja pušten na slobodu, a *Vjesnik* donosi zanimljiv članak o situaciji u kojoj se bivši vođa našao. Naime, funkcionarsko naselje Wandlitz, gdje je Honecker sa suprugom stanovao, država je pretvorila u rehabilitacijski centar, a Honecker je ostao bez krova nad glavom. Ironično je to što se nad Honeckerom sažalila Evangelička crkva DR Njemačke, ustupivši mu dvije sobe za stanovanje sa suprugom u malom naselju dvadesetak kilometara od Berlina.¹⁶⁴ Sredinom veljače *Vjesnik* izvještava o Honeckerovom priznanju da je falsificirao izbore, što je podiglo veliku prašinu u njemačkoj javnosti: „Bivši šef istočnonjemačke partije i države Erich Honecker preuzeo je političku odgovornost za krizu u zemlji, prije svega za falsificiranje rezultata lokalnih izbora u svibnju prošle godine...Bivši istočnonjemački vođa, međutim, istodobno tvrdi da nikad nije donosio političke odluke rukovodeći se egoističkim motivima i smatra da nije ogriješio o zakon te prema tome ne treba ni da odgovara pred sudom.“¹⁶⁵ Krajem istog mjeseca, Ivanković za *Vjesnik* piše da je u njemačkoj javnosti oduvijek bila javna tajna da je istočnonjemački režim prodavao Bonnu političke zatvorenike, a da je za pronevjeru novaca vezanih uz takve transfere optužen Erich Honecker, precizirajući da je dobar dio novca od prodaje političkih zatvorenika završavao na privatnom bankovnom računu bivšeg istočnonjemačkog partijskog šefa.¹⁶⁶ Navedeno je kako je samo u 1989. godini na Honeckerov osobni račun od prodaje zatvorenika leglo 75 milijuna njemačkih maraka. Opisane su i objašnjene i ostale točke optužnice koje terete Honeckera, te se Ivankovićev članak može ocijeniti vrlo dobrom ocjenom, s obzirom na to da je situaciju nakon čitanja članaka mogao shvatiti i čitatelj koji otprije nije upoznat s procesom koji je započet protiv Honeckera. Nakon toga, do kraja 1991.

¹⁶¹ „Uhapšeni Honecker“, *Vjesnik*, 30. I. 1990.

¹⁶² „Suđenje u ožujku“, *Vjesnik*, 31. I. 1990.

¹⁶³ „Suđenje u ožujku“, *Vjesnik*, 31. I. 1990.

¹⁶⁴ „Iz zatvora na selo“, *Vjesnik*, 2. II. 1990.

¹⁶⁵ „Honecker priznao da je falsificirao izbore“, *Vjesnik*, 16. II. 1990.

¹⁶⁶ „Trgovac ljudskim sudbinama“, *Vjesnik*, 27. II. 1990.

godine, *Vjesnik* nije izvještavao o procesu. Vijesti koje je o početku procesa i optužnici protiv Honeckera *Vjesnik* prenio bile su kvalitetne i dobro objašnjene.

Tjednik *Danas* nije se niti u jednom članku osvrtao na Honeckerovu kontroverznu ostavštinu ili na proces koji je vođen protiv njega.

15. Dodiri njemačkih država i Jugoslavije 1989. i 1990. godine

U vrijeme kada je srušen Berlinski zid i kad je Njemačka užurbanim korakom stupala prema ujedinjenju, Jugoslavija je bila pred raspadom. Prvi demokratski i slobodni izbori održani su u Sloveniji i Hrvatskoj već u travnju 1990. godine, te u obje zemlje na izborima pobjeđuju nekomunističke stranke. Već u kolovozu iste godine, srpski pobunjenici u Hrvatskoj započinju oružanu pobunu uz podršku Srbije i JNA. U takvoj situaciji, kada se Hrvatska na domaćem planu vojno obračunava s agresorom, podrška međunarodne zajednice bila je glavni zadatak hrvatskih političara i diplomata. Hrvatska je kroz povijest često dobivala podršku od „prijateljski“ nastrojenih Nijemaca, pa je ujedinjena Njemačka bila i želja hrvatskih političara. U ovom ću odlomku analizirati u kojoj mjeri je hrvatski tisak prenio dodire jugoslavenske (i hrvatske unutar Jugoslavije) politike s njemačkim državnim vodstvom, koji su bili razlozi tih doticanja i mogu li se oni okarakterizirati kao suradnja između dvije države.

Tjednik *Danas* već u kolovozu 1989. godine objavljuje članak Nenada Ivankovića u kojem reporter iz Bonna izvještava o promjeni mišljenja Zapadnih Nijemaca o Jugoslaviji koje su dotad imali. Naime, Ivanković piše kako zapadnonjemački tisak neprestano izvještava o „svakom ispaljenom hicu na Kosovu, međurepubličkim svađama i kraju titoizma“.¹⁶⁷ Takvi izvještaji odvrćaju Zapadne Nijemce od ideje o ljetovanju u Jugoslaviji, te neizravno upozoravaju na to bi se brojka od 3 milijuna Nijemaca koji su u prosjeku godišnje ljetovali u Jugoslaviji, mogla drastično smanjiti. U prosincu 1989. godine, Ivanković izvještava o službenom posjetu Janeza Drnovšeka (tadašnjeg Predsjednika Predsjedništva Jugoslavije) Bonnu. Izvještaj je započet zaključkom da se Drnovšekov posjet Bonnu može okarakterizirati korektno odrađenim poslom, ali ga se nikako ne može smatrati posebno uspješnim. Takav zaključak Ivanković argumentira činjenicom da je Bonn u to vrijeme bio toliko zaokupljen

¹⁶⁷ „Incidentna zemlja“, *Danas*, 1. VIII. 1989.

unutarnjim previranjima i brigama da se od „njega“ nije mogla ni očekivati puna posvećenost Jugoslaviji.¹⁶⁸ Autor u istom članku prenosi i stav njemačkih medija o posjeti jugoslavenskog predsjednika ali i o općoj situaciji u Jugoslaviji, koji se nikako ne može ocijeniti pozitivnim: „To je ostavljeno štampi koja pri tome ni u jednom trenutku nije ostavila sumnju da vjeruje u neki idilični ishod, u neki skorašnju formulu izlaska iz labirinta političkog i ideološkog ludila, političke nemoći te svojevrsne hladnoratovske blokade zemlje...Štoviše, štampa je uočila Drnovškova posjeta Bonnu takoreći svakodnevno ponavljala da se zemlja nalazi pred raspadom, da su svi mostovi između staljinističke Srbije i demokratske Slovenije (kojoj se pridodaje i Hrvatska) porušeni te da Jugoslavija kao država sve više gubi svoju prvobitnu funkciju i smisao.“¹⁶⁹ U članku su opisani i uzajamni interesi koje su SR Njemačka i Jugoslavija u tim trenucima imale: zapadnim je Nijemcima stalo do stabilne i prosperitetne Jugoslavije kao glavnog faktora ravnoteže na Balkanu, dok je Jugoslavija od Zapadne Njemačke tražila podršku na međunarodnom planu u ostvarivanju vlastitog napretka. Naglašeno je i kako SR Njemačka nije spremna pod svaku cijenu i bezuvjetno podržati Jugoslaviju samo pod cijenu mira, nego od nje očekuje da bude stvaran faktor stabilnosti na Balkanu.¹⁷⁰ Posljednji članak koji *Danas* objavljuje vezano uz, tada već, njemačko-hrvatske odnose, objavljen je posljednjeg dana 1991. godine. *Danas* je tom prilikom prenio ekskluzivni intervju s Hansom Dietrichom Gensherom koji govori o priznavanju i budućnosti međusobnih odnosa Zagreb i Bonna. Intervju je započeo riječima novinara koje otkrivaju njemački stav prema hrvatskom osamostaljenju: „Savezna je vlada još 19. prosinca odlučila priznati one jugoslavenske republike koje takvu želju izraze do 23. prosinca i iskažu spremnost da poštuju uvjete koji su određeni u izjavi ministara Evropske zajednice o Jugoslaviji od 16. prosinca.“¹⁷¹ *Danas* prenosi i Genscherovu rečenicu koja pogađa jezgru pitanja na koji način ujedinjena Njemačka može pomoći samostalnoj Hrvatskoj: „Središnji element evropske politike morao bi biti napor da se svi dosadašnjim jugoslavenskim republikama – pojedinačno, ili u nekoj svezi – otvore evropske perspektive. To bi im trebalo omogućiti da se uzdignu iznad sadašnjih sukoba i pokušaju svrstati na stranu ostalih evropskih država, što bi im obećalo mir, sigurnost i blagostanje, čak i u odnosima među sadašnjim protivnicima“.¹⁷² *Danas* je u nekoliko objavljenih članaka o odnosima Jugoslavije (i Hrvatske) i Njemačke uspio opisati osnovne pravce suradnje i interese koje su te zemlje jedna od druge mogle ostvariti.

¹⁶⁸ „Veresija umjesto gotovine“, *Danas*, 12. XII. 1989.

¹⁶⁹ Isto.

¹⁷⁰ Isto.

¹⁷¹ „Kako pomoći Hrvatskoj“, *Danas*, 31. XII. 1991.

¹⁷² Isto.

Večernjak je o spomenutim odnosima počeo izvještavati u svibnju 1989. godine. Objavljen je članak u kojem je preneseno izvješće iz Bonna gdje je neslužbeno objavljeno da SR Njemačka neće uvesti vize za Jugoslavena, o čemu se u to vrijeme razmatralo u političkom vrhu Zapadne Njemačke. Problem s jugoslavenskim azilantima u SR Njemačkoj počeo se pojavljivati osamdesetih godina, a problem je bila velika osjetljivost njemačkog naroda na zloupotrebu prava koje su azilanti imali, a po čemu su azilanti iz Jugoslavije u Njemačkoj bili poznati.¹⁷³ *Večernji* se u studenom iste godine ponovno osvrće na problem SR Njemačke s jugoslavenskim azilantima: „Politički azil u SR Njemačkoj u listopadu su zatražila 1832 Jugoslavena, navodi se u izvještaju zapadnonjemačkog Ministarstva unutrašnjih poslova, koje je tim povodom izrazilo zabrinutost i pozvalo jugoslavenske vlasti da nastave provoditi mjere za suzbijanje te pojave. Zapadnonjemačke vlasti, procjenjujući da najveći broj azilanata dolazi iz ekonomskih razloga, izuzetno teško odobravaju azil građanima iz Jugoslavije – samo za 0,02 posto tražitelja azila.“¹⁷⁴ Ivanković je za *Večernji* izvijestio i o posjeti tri srpska političara Bonnu, gdje su na konferenciji za novinare održanoj u Jugoslavenskoj ambasadi (na koju nije došao niti jedan njemački novinar), kritizirali Hrvatsku i Sloveniju, u kojima tobože nisu održani „pravi“ demokratski i slobodni izbori, pa stoga i tamošnja vlast nije legitimna.¹⁷⁵ O mišljenju njemačkih političara o takvim srpskim stavovima, Ivanković piše nekoliko dana nakon, prenoseći izjavu Friedricha Vogela, člana delegacije njemačkog Bundestaga koja je prethodno posjetila Jugoslaviju: „Srbi znaju da ih promatramo Argusovim (mitološko stooko čudovište) očima; Jugoslavija želi postati članom Evropskog savjeta; mi smo im rekli, tako dugo dok se ne sredi stanje na Kosovu za to ne postoji nikakva nada. Nije jasno koliko fanatični Srbi stvarno žele članstvo u Evropskog savjetu. No, ostali narodi i političari streme takvoj pripadnosti.“¹⁷⁶ *Večernji* je u listopadu iste godine izvijestio i o posjeti predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana Bavarskoj, gdje mu je pripala čast otvoriti značajan Straussov simpozij, gdje je u uvodnom govoru pozdravio ujedinjenje Njemačke i istakao mnoge tradicionalne veze između hrvatskog i njemačkog naroda.¹⁷⁷ U prosincu 1990. godine, *Večernjak*, kao i *Danas* godinu dana kasnije, prenosi riječi Genschera koji komentira pokušaje Jugoslavije da započne integraciju na europski Zapad: „Genscher je još rekao da razumije koliko je važno ekonomsko povezivanje Jugoslavije s Europom, te da će Njemačka u tom smislu u okvirima EZ zauzimati za

¹⁷³ „Viza neće biti“, *Večernji list*, 18. V. 1989.

¹⁷⁴ „Ponovno problemi s azilantima“, *Večernji list*, 7. XI. 1989.

¹⁷⁵ „Kako Laban uvjerava Nijemce“, *Večernji list*, 8. XI. 1990.

¹⁷⁶ „Dolazimo opet“, *Večernji list*, 13. XI. 1990.

¹⁷⁷ „Tješnja suradnja s Bavarskom“, 21. XI. 1990.

Jugoslaviju, ali pod uvjetom da Jugoslavija ispuni nužne pretpostavke (od zaštite ljudskih prava, višestranačkog demokratskog sustava, do tržišne ekonomije). U tom sklopu, kako je rečeno u spomenutim krugovima, Gensher je naglasio da će takva pomoć biti za Jugoslaviju, ali ne i za pojedine republike.“¹⁷⁸ O njemačkom praćenju prilika u Jugoslaviji i pojedinim jugoslavenskim republikama svjedoči članak s početka 1991. godine kada je *Večernji* prenio riječi Horsta Teltschika, savjetnika kancelara Kohla za međunarodnu sigurnost, koji upozorava na opasno zaoštavanje prilika u Rumunjskoj i Jugoslaviji te najavljuje namjeru ujedinjene Njemačke da ojača političku prisutnost u srednjoj i jugoistočnoj Evropi. Teltschik u obraćanju zaključuje da se narodi srednje i jugoistočne Evrope ponovno organiziraju, uzevši za primjer Poljsku, Mađarsku i ČSSR koje streme da budu slobodne zajednice izgrađene na temeljima pravne države i tržišta, dok Bugarska, Jugoslavija i Rumunjska nisu na putu uključenja u takav razvoj, ili ga, kao što je slučaj Rumunjske i Srbije, čak pokušavaju spriječiti.¹⁷⁹

U listu *Vjesnik*, kao i u *Večernjem*, već su svibnju 1989. godine mogle su se pronaći dva članka koji su izvještavali o mogućnosti uvođenja viza za Jugoslavena, kako je zapadnonjemačka vlada najavila za 1. lipnja te godine. Petog dana u svibnju¹⁸⁰ *Vjesnik* je izvijestio o toj mogućnosti, a već trinaestog je objavljena vijest koja je to opovrgnula.¹⁸¹ Također, u *Vjesniku* se može pronaći gotovo identičan članak, u nešto skraćenom obliku kao u *Danasu*, koji je izvijestio o posjeti Janeza Drnovšeka Bonnu. S obzirom na to da je Ivanković napisao oba članka, i zaključci i opažanja u oba članka su istovjetni.¹⁸² O pomnom praćenju jugoslavenskih prilika od strane njemačkih vlasti, ali i naroda Ivanković je pisao u siječnju 1990. godine, u članku u kojem prenosi napise njemačkih medija: „Zapadnonjemački mediji, koji su donedavno s prilično zabrinutosti izvještavali o svađama i nesporazumima među jugoslavenskim komunistima, sada o njihovoj kongresnoj reprizi pišu kao o gotovo internoj stvari jedne partije! Pritom raspad partijskog sistema više nitko ne povezuje s raspadom države, štoviše, kako je u utorak rečeno na ovdašnjem Deutschlandfunku, to bi prije moglo značiti put u demokratizaciju zemlje“¹⁸³ U članku su citirani i napisi iz drugih zapadnonjemačkih novina, od kojih su neke donijele i ponešto pesimističnije zaključke, ili bolje rečeno, realnije. I dan, kasnije, Ivanković nastavlja s istom praksom citiranja

¹⁷⁸ „Poslije izbora iz krize“, *Večernji list*, 7. XII. 1990.

¹⁷⁹ „Kočničari – Srbija i Rumunjska“, *Večernji list*, 8. I. 1991.

¹⁸⁰ „Vize za Jugoslavena sve manje vjerojatne“, *Vjesnik*, 5. V. 1989.

¹⁸¹ „Bundesrat odobrio vize za Jugoslavena“, *Vjesnik*, 13. V. 1989.

¹⁸² „Nije bilo neugodnih pitanja“, *Vjesnik*, 7. XII. 1989.

¹⁸³ „Kompromisa nema“, *Vjesnik*, 24. I. 1990.

zapadnonjemačkih novina i ostalih medija o krizi u SKJ. Zanimljivo je činjenica da su zapadnonjemački mediji svakodnevno pratili i izvještavali o prilikama u Jugoslaviji, točnije, o partijskim previranjima te zemlje.¹⁸⁴ Kroz 1990. godinu, *Vjesnik* objavljuje još svega nekoliko članaka vezanih uz jugoslavensko-njemačke odnose, međutim, ti su članci kratki i napisani su isključivo u formi izvještaja, bez dodatnih komentara. Nisam ih tematski mogao kategorizirati ni u jednu veću temu koja bi pomogla općem razumijevanju jugoslavensko-njemačkih odnosa kroz hrvatske tiskovine.

16. Zaključak

Čini se da je krajem osamdesetih godina dvadesetog stoljeća vrijeme pregazilo europski komunizam. Iako je kroz sve vrijeme vladanja u Srednjoj i Istočnoj Europi komunizam imao neprijatelje u narodu, kao i neistomišljenike, disidente i borce za društvene slobode, komunističke su se vlasti u svojim državama, često pod prisilom Moskve, uspijevale othrvati pokušajima rušenja ili promjena postojećeg društvenog poretka. U slučajevima kada to nije uspijevalo, intervenirali su Moskva i moćan Varšavski pakt, kao npr. u Budimpešti 1956. ili u Pragu 1968. godine. Međutim, kraj osamdesetih godina, masovne demonstracije u gradovima svih komunističkih europskih zemalja, ali i spoznaja partijskih vođa o neodrživosti sistema, pokazali su da se želje naroda više ne mogu ignorirati te da se radikalne promjene u Istočnom bloku više nisu mogle nazivati poželjnima nego nužnima i neizbježnima.

U takvoj situaciji se našla i Njemačka Demokratska Republika, u kojoj se, unatoč činjenici da je imala najviši životni standard među svim europskim komunističkim državama, narod digao na noge i zatražio drastične promjene. Najviši životni standard među europskim komunističkim zemljama nije označavao bezbrižan i lagodan život u zemlji, već svakodnevnicu u kojoj su prazne police u dućanima i stalna prisмотра tajne režimske policije bila uobičajena. Narodna previranja koja su bila povod slomu europskog komunizma, prelila su se iz Poljske i Mađarske u DDR, gdje su masovne demonstracije uzrokovale „rušenje“ Berlinskog zida i otvaranje granice između SR Njemačke i DDR-a. Taj značajan događaj je simbolično označio predavanje komunizma u DDR-u. Užurbanim korakom, njemački narod je nakon otvaranja granica, svakodnevno radio na što skorijem ujedinjenju, a nakon garancija

¹⁸⁴ „Klinička smrt partije“, *Vjesnik*, 25. I. 1990.

u dobre namjere, i europske i svjetske velesile su pozdravile takav rasplet događaja. Taj proces nije bio lagan ni bezbolan, unatoč brzini kojom se odvio.

Krajem osamdesetih, i Jugoslavija, iako nije bila dio Istočnog bloka, proživljavala je krizu raspada. Slovenci su prvi, a za njima i Hrvati, počeli tražiti vlastiti put u budućnost, što je naposljetku rezultiralo ratom u Hrvatskoj. U takvoj atmosferi, hrvatski tisak imao je pune ruke posla prilikom izvještavanja naroda o svakodnevnim promjenama u partijskom vrhu, što u Hrvatskoj, što u Jugoslaviji. Osim toga, u kolovozu 1990. godine, dio srpskih pobunjenika u Hrvatskoj započeo je oružanu pobunu, pa su borbe s hrvatskim braniteljima postale gotovo svakodnevne. U ovom sam radu pokušao analizirati kvalitetu ukupne slike procesa ujedinjenja Njemačke u hrvatskom tisku, uzimajući u obzir činjenicu da je Hrvatska u tim trenutcima bila na pragu samostalne budućnosti te da je počinjao rat, što se, logično, u hrvatskom tisku, prometnulo u važniju temu od ujedinjenja Njemačke.

Tri lista kroz koje sam izrađivao analizu odabrani su jer su bili najčitaniji i najrelevantniji listovi u Hrvatskoj u to vrijeme. Pošto sam procese vezane uz ujedinjenje podijelio u više manjih tematskih kategorija, može se zaključiti da su ti listovi ponekad bolje izvijestili i opisali jedan proces (ili tematsku cjelinu), dok su u kod drugih tema podbacili prilikom izvještavanja. Razlozi tomu su mnogostruki. *Večernji list* izlazio je za široku populaciju, sportska i kulturna rubrika u listu često su puno bolje zastupljene nego rubrika o vanjskoj politici što je znalo rezultirati lošim ili nepotpunim izvještajima o procesu njemačkog ujedinjenja. S druge strane, *Danas* je bio specijaliziran list za politiku, članci u listu su dugi, opširni i kvalitetni, međutim, činjenica da je izlazio jednom tjedno učinila je izvještavanje o procesu ujedinjenja relativno rijetkim i nepotpunim. *Vjesnik*, kojeg bismo mogli nazvati „režimskim“ listom, nije donosio krive ili lažne vijesti, ali se nakon analize vrlo lako može zaključiti da su vijesti koje je *Vjesnik* donosio bile pomno odabrane i „prosijane kroz režimsko sito“. Teško je donijeti zaključak koji je od listova „najbolje“ izvijestio o njemačkom ujedinjenju, ali zaključak koji se nameće je da niti jedan od listova nije uspio donijeti ukupnu i stvarnu sliku o procesu, međutim, kombiniranjem vijesti iz sva tri lista, može se donekle dobro rekonstruirati slika njemačkog ujedinjenja i ukupne problematike koja je pratila taj složen proces.

Unatoč činjenici da je ujedinjenje Njemačke označilo jednu od najvećih prekretnica u europskoj i svjetskoj povijesti, označilo kraj hladnog rata i početak zajedničke europske budućnosti, hrvatski tisak nije uspio u potpunosti prikazati veličinu tog događaja i svih

promjena koje su ga pratile. Zbog kaotične situacije u Jugoslaviji i Hrvatskoj, to je razumljivo. Nadam se da će ovaj rad, barem u maloj mjeri, pridonijeti potencijalnom istraživaču u proučavanju procesa njemačkog ujedinjenja, ali i hrvatskog novinstva krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća.

17. Izvori i literatura

- Večernji list*, Zagreb, (1989., 1990., 1991. godina)
- Vjesnik*, Zagreb, (1989., 1990., 1991. godina)
- Danas*, Zagreb, (1989., 1990., 1991., 1992. godina)
- Dirlmeier, Ulf...<et.al>. *Povijest Njemačke*. Zagreb: Barbat, 1999.
- Grenville, J.A.S. *History of the world*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1997.
- Holzer, Jerzy. *Komunizam u Europi*. Zagreb: Srednja Europa, 2002.
- Mazower, Mark. *Mračni kontinent*. Zagreb: Prometej, 2004.
- Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga: Press data, 2005.
- Vukadinović, Radovan. *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*. Zagreb: AKD, 2001.
- Rudvald, Matija Igor. „Hallsteinova doktrina“ – odnosi između Jugoslavije i Zapadne Njemačke u vrijeme hladnog rata: diplomski rad.
- Sa'adah, Anne. *Germany's Second Chance*. London: Harvard University Press, 1998.
- Timothy Garton Ash. *Mi građani 1989*. Novi Liber, Zagreb 1993.
- Vultur, Smaranda. *Life under Communism: Between the Records of the Secret Police and a Retrospective Evaluation of the Victim-Witness*, u: Remembering after the Fall of Communism, 7/2009.
- Wisniewska, Patrycja. *Njemačka Demokratska Republika – poljski susjed: povijes prijateljstva i preobražaja*. // Anali Hrvatskog politološkog društva/ 10/2007, 189-201.
- Weiss, Johannes. Propast socijalizma i profanizacija svijeta. // Društvena istraživanja/ god. 4 (1995), br. 6 (20), 773-786